

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ**

студента ___ курсу ___ групи ФМТП
заочної форми навчання
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації
«Комерційне право»

_____ Момотенко Анжели Володимирівни

Науковий керівник
к.ю.н., доц.

_____ Мельничук Максим Володимирович

Гарант освітньої програми,
д.ю.н, проф.

_____ Бакалінська Ольга Олегівна

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	
1.1. Розмежування понять «засновник» та «учасник» товариства з обмеженою відповідальністю.....	8
1.2. Момент набуття корпоративних прав учасником товариства з обмеженою відповідальністю.....	16
1.3. Обсяг корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю.....	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	3
2.1. Поняття та правова сутність корпоративного договору.....	34
2.2. Загальні збори як вищий орган управління товариства з обмеженою відповідальністю: компетенція, порядок скликання та проведення...44	44
2.3. Виконавчий орган та наглядова рада товариства з обмеженою відповідальністю: правовий статус та відповідальність перед учасниками.....	55
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У РАЗІ ЗМІНИ СКЛАДУ УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	
3.1. Підстави для змін у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю.....	67
3.2. Виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю як одна з форм корпоративної відповідальності.....	82
3.3. Звернення стягнення на частку в товаристві з обмеженою відповідальністю на вимогу кредиторів учасника.....	91
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що на сьогоднішній день в Україні самою розповсюдженою організаційно-правовою формою в якій утворюються та діють юридичні особи підприємств являється товариство з обмеженою відповідальністю. Зважаючи на це правова конструкція товариства з обмеженою відповідальністю повинна бути достатньо гнучкою, щоб могла застосовуватись у діяльності широкого спектру підприємств, переважно малого та середнього бізнесу, які суттєво можуть відрізняються одне від одного кількістю учасників, обсягом активів, видами діяльності тощо. В той же час в основу законодавства мають бути закладені доступні та надійні механізми захисту прав та інтересів учасників, швидкого та справедливого вирішення корпоративних конфліктів, які можуть загрожувати життєздатності бізнесу.

Однак, законодавство, яким регулювалась діяльність товариств з обмеженою відповідальністю до 17 червня 2018 року було суперечливим, фрагментарним та таким, що не відповідає сучасним вимогам щодо гнучкості та ефективності регулювання. Це підтверджує і аналіз судової практики. Зокрема, близько 70% усіх корпоративних спорів, які розглядаються господарськими судами, виникають саме у товариствах з обмеженою відповідальністю. Основним джерелом таких конфліктів була нормативна неврегульованість, недосконалість формулювань положень нормативних актів, законодавчі колізії у даній сфері. Насамперед через те, що Закон України «Про господарські товариства» [9], який був прийнятий ще у 1991 року вже давно морально застарів та був не в змозі здійснювати регулювання товариств з обмеженою відповідальністю в сучасних умовах [29].

На сьогоднішній день корпоративне законодавство України, яке регулює правовий статус товариств з обмеженою відповідальністю, в тому числі і його учасників та органів управління, складається з Цивільного кодексу України [4], Господарського кодексу України [2] та Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13].

Саме Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13], який був прийнятий 6 лютого 2018 року та набрав чинності 17 червня 2018 року, є надзвичайно актуальним та вкрай важливим для бізнес-спільноти. Зокрема, цей Закон вносить низку змін і новел до чинного законодавства, які торкнулися регламентації прав учасників на доступ до фінансових документів товариства, питань, пов'язаних з процедурою виключення та виходу учасника зі складу товариства, можливості створення наглядової ради, що особливо важливо для залучення іноземних інвестицій в Україну, а також механізму контролю за діяльністю виконавчого органу та притягнення до відповідальності для захисту майнових прав та інтересів учасників від можливого зловживання менеджерів товариства.

Вже зараз очевидно, що Закон містить багато положення, які заповнять прогалини у регулюванні правовідносин у товариствах з обмеженою відповідальністю та на нормативному рівні закріпить ті позиції, які формувалися судовою практикою. Однак, практика застосування норм нового законодавства на даний момент ще не сформована і потребує детального аналізу та вивчення, аби не виникали прогалини та колізії між різними нормативно-правовими актами, які регулюють питання щодо корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю та відносин між ними [28].

Крім того, останнім часом було опубліковано чимало робіт, присвячених вивченню правової форми товариства з обмеженою відповідальністю, однак лише деякі з них торкалися питання корпоративних відносин в товаристві між його учасниками, і навіть з цих небагатьох науковців, більшість обмежувалися лише простим перерахуванням їх прав. Разом з тим, права учасників товариства з обмеженою відповідальністю являють собою дуже цікавий предмет дослідження не стільки з наукової, скільки з практичної точки зору. Правовідносини, що виникають між товариством та його учасниками, становлять основу внутрішньої структури будь-якої юридичної особи,

відрізняють одну правову форму від іншої і поряд з іншими характеристиками визначають вибір засновників при створенні організації.

Отже, існує необхідність в тому, щоб проаналізувати правову природу та статус учасника товариства, а також питання корпоративних відносин, що виникають в товаристві в процесі управління. Також, вбачається за необхідне провести порівняльний аналіз норм Закону України «Про господарські товариства» [9], відповідно до норм якого утворювались та продовжують працювати, зокрема керуються Статутами, що прийняті відповідно з нормами старого Закону, більшість діючих зараз товариств з обмеженою відповідальністю та правових норм «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13]. Важливо, дослідити чи всі проблемні питання, прогалини та колізії врегульовані нормами оновленого законодавством, а у разі виявлення суперечливих норм та певних недоліків запропонувати шляхи їх законодавчого врегулювання.

Підґрунтям для подальшого дослідження особливостей правового статусу, основних прав та обов'язків учасників товариств з обмеженою відповідальністю та проблем їх реалізації в процесі корпоративного управління слугують праці українських вчених-правників: С. Батрин, З. Березій, Н. Гончаренко, І. Городецької, В. Кравчука, Ю. Крупки, І. Краєвського, В. Марчука, О. Пархоменко, М. Попіта, О. Просянюка, В. Рубана, І. Спасибо-Фатєєвої, М. Тихомирова, А. Смітюха та інших.

Мета дослідження. Автор випускної кваліфікаційної роботи ставив за мету на основі порівняльно-правового аналізу норм Закону України «Про господарські товариства» та нового спеціального Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» прийти до висновків теоретичного характеру щодо усунення прогалин та колізій в правовому регулюванні корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю та, у разі виявлення суперечливих норм чи певних недоліків правового регулювання, розробити рекомендації щодо вдосконалення чинного

законодавства України у сфері правового регулювання механізму реалізації прав та обов'язків учасників товариств з обмеженою відповідальністю.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі **завдання**:

- Дати характеристику правового статусу засновнику та учаснику товариства з обмеженою відповідальністю;
- дослідити правові проблеми моменту виникнення корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю;
- визначити та дослідити обсяг корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю;
- дослідити питання участі учасників в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю;
- виявити недоліки, суперечності, прогалини та колізії в законодавстві України, які стосуються правового статусу учасника товариств з обмеженою відповідальністю та реалізації ним своїх корпоративних прав;
- окреслити проблеми та нові тенденції правового регулювання відносин, пов'язані зі зміною у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю;
- сформулювати пропозиції по вдосконаленню законодавства з метою усунення виявлених недоліків, суперечностей, прогалин та колізій правових норм, які стосуються правового статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю .

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають між засновниками (учасниками) в процесі створення та діяльності товариств з обмеженою відповідальністю.

Предметом дослідження в роботі є правовий статус учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Методами дослідження при виконанні кваліфікаційної роботи стали системного аналізу, порівняльно-правовий, історико-правовий, діалектичний, формально-логічний, системно-функціональний методи та інші методи.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні основних проблем правового статусу учасників товариств з обмеженою відповідальністю, порівнянні норм Закону України «Про господарські товариства» та нового спеціального Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», що стосуються участі у створенні та діяльності цих товариств, виявленні недоліків, колізій та прогалин законодавства щодо вдосконалення механізму реалізації корпоративних прав учасниками товариства та формулюванні пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства про товариства з обмеженою відповідальністю.

Окремі публікації випускної кваліфікаційної роботи викладено у статті «Виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю як одна з форм корпоративної відповідальності», що опублікована у збірнику наукових статей «Правове забезпечення підприємницької діяльності» : зб. наук. стат. студ. заоч. форми навч. / відп. О.О. Бакалінська, О.М. Гончаренко, О.С. Можайкіна, О.С. Посикалюк. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ут.-т, 2018. – Ч. 1. – (С. 285-292)

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові та практичні знання пов'язані з визначенням правового статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю та функціонування механізму реалізації корпоративних прав учасників. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці практичних занять у навчальних закладах, а також при підготовці проектів змін до чинного законодавства про товариства з обмеженою відповідальністю.

Структура випускної кваліфікаційної роботи обумовлена метою і предметом дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, які включають в себе дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 118 сторінок, із яких основна частина роботи займає 105 сторінок. Список використаних джерел складається з 10 посилань на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

1.1. Розмежування понять «засновник» та «учасник» товариства з обмеженою відповідальністю

В чинному законодавстві, зокрема і в Цивільному кодексі України (далі – ЦК України), і в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» одночасно вживається два терміни «засновник» та «учасник» [4; 13]. Слід зазначити, що для того, аби повно та об'єктивно дослідити правовий статус учасника товариства з обмеженою відповідальністю (далі – суб'єкт господарювання) необхідно більш детально проаналізувати та відмежувати ці поняття.

На перший погляд, різниця між учасником та засновником носить суто формальний характер і її можна віднести до процедурних питань. Однак ґрунтовний розгляд питання дозволяє встановити суттєву відмінність між цими правовими категоріями. А це, зокрема, впливає і на діяльність товариства з обмеженою відповідальністю.

На підставі аналізу позиції науковців та норм чинного законодавства визначимо характерні особливості для кожного з суб'єктів – учасника та засновника товариства з обмеженою відповідальністю.

Для початку визначимо хто може бути засновником та учасником суб'єкта господарювання.

Визначення товариства з обмеженою відповідальністю міститься в ст. 140 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з цією нормою права це юридична особа, заснована однією або кількома особами, статутний капітал якої поділений на частки, а їх розмір визначений в статуті [4].

Відповідно до ст. 100 ЦК України право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 79 Господарського кодексу України (далі - ГК України) засновниками та учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, а також громадяни, які не є суб'єктами господарювання [2]. Як бачимо, в ГК України засновник і учасник не є тотожними.

Визначення засновника ЦК України не міститься, а учасником ТОВ, відповідно до ст. 114 ЦК України може бути фізична або юридична особа. Законодавством можуть бути встановлені певні обмеження щодо можливості бути учасником товариства [4]. Також, і в ГК України, і в ЦК України передбачено, що ТОВ може бути створене однією особою, яка стає його єдиним учасником.

Звертаємо увагу, що в більшості норм ЦК України засновник і учасник товариства ототожнюються. Наприклад, у ст. 87 ЦК України в якій йдеться про порядок створення юридичної особи [4]. В цій нормі йдеться, що для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Так, само ототожнюються учасник і засновник в Законі України «Про господарські товариства», який втратив чинність 17.06.2018 р. в частині, що регулює діяльність товариства з обмеженою відповідальністю [9].

Хоча зауважимо, що у ст. 140 ЦК України, законодавець не конкретизує ким створюється товариство з обмеженою відповідальністю – засновниками чи учасниками, - натомість вживає абстрактне визначення «особи». Так само термін особи вживається і у ст. 142 ЦК України, де мова йде про договір про заснування товариства [4].

А ось вже в спеціальному Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в ст. 10 чітко вказано, що товариство створюється за рішенням засновників [13].

Крім того, в п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» визначено, що саме засновник або засновники, якщо суб'єкт господарювання створюється кількома особами, являються заявником при проведенні його державної реєстрації особисто або уповноважена ними особа [11].

В ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» визначено, що засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, тобто юридичні особи і громадяни – фізичні особи, крім випадків, що визначені чинним законодавством. В цій же правовій нормі сказано, що іноземці, іноземні юридичні особи та міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, що передбачені законодавством [9].

Однак, дані суб'єкти можуть реалізувати своє конституційне право на підприємництво, передбачене ст. 42 Конституції України та стати засновниками товариства з обмеженою відповідальністю за певних умов [1].

Фізична особа для того, що стати учасником повинна мати цивільну дієздатність та правоздатність. На підставі аналізу ст. 25 ЦК України розуміємо, що цивільну правоздатність – здатність мати права і обов'язки – мають всі фізичні особи від народження.

Дієздатність фізичної особи визначається відповідно до норм цивільного законодавства з прив'язкою до віку. Так, згідно з нормами ст. 34 ЦК України повною дієздатністю наділяється особа, яка досягла 18-річного віку. Однак, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 34 ЦК України неповнолітня фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років має право бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи [4].

Що стосується іноземних громадян, як ми вже зазначили українське законодавство надає їм рівні права з громадянами України. Проте, у випадку реєстрації ТОВ з засновником-іноземцем, такому нерезиденту потрібно отримати реєстраційний номер облікової картки платника податків в Державній фіскальній службі України [33].

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 141 ЦК України особа може засновувати лише одне ТОВ, яке має одного учасника [4].

Щодо засновників юридичних осіб – підприємств, установ, організацій – також є певні обмеження. Зокрема, Декретом Кабінету Міністрів України «Про порядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» №24-92 від 31.12.1992 р. заборонено державним підприємствам бути засновниками господарських товариств будь-яких видів та організаційно-правових форм [15]. Виняток становлять будівельні організації, підприємства будівельної індустрії та будівельних матеріалів, які здійснюють свою діяльність за кордоном, а також підприємств літакобудування, на які розповсюджується дія норм ст. 2 Закону України «Про розвиток літакобудівної промисловості» [12].

Як і фізичні особи, юридична особа повинна мати цивільну правоздатність та дієздатність.

У ст. 91 ЦК України визначено, що юридична особа може мати такі ж самі цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, окрім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Моментом набуття цивільної правоздатності є її створення, тобто внесення відповідної інформації в ЄДР, а моментом припинення - день внесення запису про її припинення до ЄДР.

Відповідно до ст. 92 ЦК України юридична особа після реєстрації набуває цивільних прав та обов'язків, тобто дієздатність, і реалізовує їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону[4].

На сьогоднішній день, відповідно до ч. 2 ст. 141 ЦК України існує законодавча заборона щодо створення іншим господарським товариством, товариства з одним учасником з одним засновником [4].

Окрім обмежень по створенню товариства з обмеженою відповідальністю одним учасником, норми ст. 141 ЦК України передбачали, що законодавством встановлюється максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю. При перевищенні цієї кількості товариства з обмеженою відповідальністю повинно бути перетворено на акціонерне товариство протягом одного року, а в разі невиконання цієї умови – підлягає ліквідації у судовому порядку [4]. В ст. 50 Закону України «Про господарські товариства» регламентована максимальна кількість учасників суб'єкта господарювання, що може становити 100 осіб [9]. Однак як ми зазначали раніше, Закон України «Про господарські товариства» в частині, що регулює діяльність товариства втрачає чинність 17.06.2018 р. в зв'язку з набранням чинності «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». В новому законодавчому акті, в ст. сказано, що кількість учасників товариства не обмежується [13]. Разом з прийняттям зазначеного закону ст. 141 була виключена з ЦК України.

Для окремих видів товариств з обмеженою відповідальністю законодавством передбачені особливі умови до засновників. Зокрема, відповідно до ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» засновниками фондової біржі можуть бути тільки спеціальні суб'єкти – торговці цінними паперами, які мають відповідну ліцензію. Також, встановлені вимоги до кількості засновників та розміру частки кожного учасника. Зокрема, кількість засновників не може бути менше 20 осіб, при цьому частка кожного не може перевищувати 5% статутного капіталу [14].

Правовий статус учасника товариства з обмеженою відповідальністю визначений ст. 114, 116-117 та 141 ЦК України, а також ст. 4-6 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4; 13].

Разом з тим, правовий статус засновників товариства з обмеженою відповідальністю, які і юридичних осіб, що створюються в інших організаційно-правових формах, законодавством чітко не визначено, однак надано характеристику прав та обов'язків, що спрямовані на створення юридичної особи. Зокрема, згідно ст. 10 Закону України «Про товариства з

обмеженою та додатковою відповідальністю» товариство створюється за рішенням засновників.

Для визначення своїх зобов'язань та узгодження дій по створенню ТОВ засновники, можуть укласти письмовий договір про створення товариства з обмеженою відповідальністю, в якому передбачити порядок його заснування, розмір статутного (складеного) капіталу та розмір часток кожного учасника, порядок та строки внесення учасниками своїх часток, а також узгодити спільні дії щодо створення товариства з обмеженою відповідальністю. При цьому засновники несуть солідарну відповідальність по усім зобов'язанням, які виникають до моменту державної реєстрації юридичної особи – товариства з обмеженою відповідальністю [33].

За загальним правилом договір про створення товариства втрачає свою чинність після проведення державної реєстрації. Одночасно втрачається і статус засновника [4].

Це твердження впливає по аналогії закону з ч. 7 ст. 7 Закону України «Про громадські об'єднання», яка визначає правовий статус засновників громадського об'єднання. Зокрема, зазначена вище норма регламентує, що повноваження засновника закінчуються після державної реєстрації громадського об'єднання в установленому законом порядку [10].

Отже, право засновництва являє собою сукупність правових норм, які встановлюють певні правила щодо:

1. формування статутного капіталу;
2. укладення між засновниками установчого договору;
3. своєчасного внесення частки у статутному капіталі;
4. проведення державної реєстрації товариства.

Права учасника товариства з обмеженою відповідальністю визначені у ст. 5 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», зокрема до основних прав відносять такі:

- 1) брати участь в управлінні товариства у порядку, передбаченому законодавством та статутом;

- 2) отримувати інформацію про господарську діяльність товариства;
- 3) брати участь у розподілі прибутку товариства;
- 4) отримати у випадку ліквідації товариства частину майна, що залишилася після розрахунків з кредиторами, або його вартість [13].

Перелік прав, визначений Законом не є вичерпним. Чинним законодавством, статутом та корпоративним договором можуть бути визначені й інші права учасників.

В ст. 116 ЦК України визначено, що учасник товариства з обмеженою відповідальністю має схожі права, зокрема:

- 1) брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному статутом, крім випадків, визначених законом;
- 2) брати участь у розподілі прибутку товариства і одержувати його частину (дивіденди);
- 3) вийти у встановленому порядку з товариства;
- 4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом;
- 5) одержувати інформацію про діяльність товариства у порядку, встановленому статутом [4].

Право участі в товаристві являє собою сукупність правових норм, які встановлюють правила щодо:

1. набуття корпоративних прав учасника товариства;
2. юридичного оформлення участі;
3. припинення відносин участі і юридичного оформлення цього [35].

Проаналізувавши права учасника, визначені чинним законодавством, можемо дійти висновку, що правовий статус учасника у особи виникає з моменту набуття корпоративних прав.

На стадії ж створення товариства особа не може набути корпоративних прав, оскільки в цьому випадку виникають так звані «засновницькі» відносини. Разом з тим, особи, які вчиняють юридичні дії по створенню товариства з

обмеженою відповідальністю – засновники, після проведення державної реєстрації, можуть перетворитись на учасників. З іншої сторони, не кожний учасник товариства буде вважатись його засновником, адже, наприклад, учасник, який вступив в товариство та придбав частку у статутному капіталі, не брав участь у його.

Такої ж думки притримується Вищий господарський суд України. В постанові №63/191-10 від 30 листопада 2010 р. судді дійшли висновку, що засновником господарського товариства є особа, яка одноосібно або спільно з іншими особами створила таке господарське товариство. Після створення господарського товариства його засновники стають учасниками такого господарського товариства. Отже, поняття засновника товариства з обмеженою відповідальністю не є тотожним поняттю учасника товариства з обмеженою відповідальністю [76].

Засновники ТОВ, таким чином, на момент державної реєстрації не є учасниками товариства в дійсному розумінні цього поняття, а є його засновниками. Термін «учасник» у товаристві на думку окремих вчених-юристів походить від слів «частина», «частка», що означає фактичне вкладення особою частини своєї власності (грошей чи майна) для забезпечення розпочатої підприємницької діяльності. Тобто, особа стає учасником і набуває корпоративного права навіть не з моменту державної реєстрації товариства, а з моменту внесення до статутного капіталу своєї частки [78, с. 103].

Отже, на час державної реєстрації особа, яка одноособово або спільно з іншими особами записана в установчих документах, реалізує не майнове (корпоративне) право, а право заснування товариства і право передати йому в майбутньому (після реєстрації) стартовий капітал. Це право не залежить від майна і вважається реалізованим особою в момент здійснення державної реєстрації створюваної юридичної особи [90, с. 84].

Із проведеного аналізу основних прав суб'єктів вбачається, що засновник – фізична або юридична особа, яка бере участь у створенні юридичної особи, фактично організовує її з нуля після чого перетворюється на учасника. При

цьому засновник не набуває корпоративних прав та не бере участі у корпоративних відносинах .

Учасником є фізична або юридична особа, яка володіє часткою в статутному капіталі товариства та може брати участь у його діяльності. Учасником може бути як засновник, так і інша особа, яка набула частку в статутному капіталі.

Засновники можуть утворювати не тільки товариства з обмеженою відповідальністю, а й юридичні особи інших організаційно-правових форм, натомість учасники можуть бути лише в товаристві з обмеженою відповідальністю та товариствах з додатковою відповідальністю (далі - товариство з додатковою відповідальністю).

Отже, в зв'язку з виникненням певних суперечностей і неузгодженості правових норм, що містяться в різних нормативно-правових актах, які регулюють діяльність товариства з обмеженою відповідальністю, щодо визначення правового статусу засновника потрібно внести законодавчі зміни та розмежувати ці два поняття. Зокрема, доцільно вилучити поєднання термінів «засновник (учасник)» у тих правових нормах, які регулюють відносини, в яких або засновник, або учасник не можуть брати участі. Наприклад, у ч. 1 ст. 87 ЦК України, де визначено, що для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, потрібно вилучити термін «учасники».

1.2. Момент набуття корпоративних прав учасником товариства з обмеженою відповідальністю

Як ми вже зазначали, товариства з обмеженою відповідальністю належать до господарських товариств. Із визначення поняття господарське товариство, яке міститься в ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» вбачається, що такі товариства утворюються юридичними особами або громадянами шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою

одержання прибутку [9]. Тобто, чинним законодавством встановлена обов'язкова майнова участь у товаристві з обмеженою відповідальністю у формі вкладу в статутний капітал.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» розмір статутного капіталу складається з номінальної вартості часток всіх його учасників, що виражені в національній валюті [13]. Крім того, варто зазначити, що відповідно до норм законодавства, зокрема ст. 113 ЦК України статутний капітал ділиться на частки між учасниками [4].

Визначення поняття частка учасника в статутному капіталі товариства в законодавстві немає. Однак, саме із частки у статутному капіталі товариства та її розміру виникають права учасника, передбачені ст. 5 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», зокрема на участь в управлінні цим товариством, отримання частини прибутку, а також інші правомочності [13]. Іншими словами виникають корпоративні права.

Визначення поняття корпоративні права сформульовано у ст. 167 [ГК України](#), в якій йдеться, що це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [2].

Подібне визначення міститься і в п. 14.1.90 Податкового кодексу України, хоча в даному нормативно-правовому акті замість терміну «капітал» вживається «фонд» [3].

Зауважимо, що визначення поняття корпоративні права не має в ЦК України, тож можна зробити висновок, що корпоративні відносини учасників ТОВ мають господарсько-правову природу. Проте в нормах ЦК України розкривається зміст корпоративних прав.

Якщо говорити про частку в статутному капіталі, слід зазначити, що така частка є майном у розумінні ст. 190 ЦК України, тобто являється об'єктом майнових прав. Право власності відповідно до ст. 316 ЦК України – це право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до законодавства за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [4].

Разом з тим, в доктрині цивільного права відмежовують поняття право власності на частку у статутному капіталі та сукупність корпоративних прав учасника, які випливають із самої частки, тому можна говорити про два різних правових статусу особи – як власника частки і як учасника товариства [78, с. 104].

З зазначеного вище визначення поняття корпоративних прав та на підставі аналізу ч. 4 ст. 87 ЦК України можна зробити висновок, що корпоративні права виникають в особи та можуть реалізовуватись лише після державної реєстрації ТОВ та внесення відповідних даних в ЄДР [4].

Однак, бувають й винятки, зокрема, коли набуття корпоративних прав відбувається внаслідок переходу частки у статутному капіталі ТОВ до спадкоємця – фізичної особи або правонаступника юридичної особи, внаслідок вступу у товариство нового учасника, який своїм внеском збільшує статутний капітал або внаслідок відчуження учасником товариства своєї частки третім особам.

За таких обставин особа набуває корпоративних прав з моменту відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам, тобто з моменту вчинення правочину, за яким третя особа придбала корпоративні права, ця особа стає учасником такого товариства з обмеженою відповідальністю або з моменту прийняття рішення загальними зборами про вступ у товариство нового учасника. Тобто, як вважають деякі науковці, існує декілька можливих моментів набуття корпоративних прав учасниками товариства з обмеженою відповідальністю:

- 1) момент державної реєстрації товариства, коли засновник перетворюється на учасника товариства;

2) момент придбання частки за правочином, наприклад договором купівлі-продажу або внаслідок спадкування;

3) момент прийняття рішення загальними зборами про вступ нового учасника у товариство та збільшення статутного капіталу [90, с. 85].

Розглянемо більш детально питання стосовно моменту набуття корпоративних прав особою, яка придбала частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю за договором купівлі-продажу.

Варто зазначити, що дане питання не врегульоване нормами чинного законодавства, а у доктрині права серед науковців немає узгодженої позиції з цього питання (57, с. 59).

На думку А.Смітюха, правовий статус особи, яка стала власником частки, але ще не набула статусу учасником товариства неможливий, оскільки особа, яка набула майнову участь в товаристві повинні мати також і права щодо самого товариства, отже, правовий статус власника частки у статутному капіталі і правовий статус учасника товариства, незважаючи на відмінність їх правової природи, нерозривно пов'язані, одночасно виникають і одночасно припиняються та не існують один без одного: власник частки завжди є учасником товариства і навпаки [89, с. 117].

В. Кравчук наполягає на тому, що особа може бути власником (співвласником) частки, але не мати права участі в товаристві [52, с. 14].

І. Краєвський вважає, що особа, яка придбала корпоративні права, стає учасником ТОВ з моменту вчинення правочину [53, с. 204].

Ще один науковець О. Просянюк зазначає, що право на частку, яка відчужується за договором, переходить до третьої особи з моменту, вказаного в договорі, а якщо договір такого моменту не встановлює, то відповідно право переходить з моменту передання такого права, а при нотаріальному посвідченні такого договору – з моменту його нотаріального посвідчення [83, с. 93].

Немає єдиної думки з приводу набуття корпоративних прав учасником ТОВ і серед юристів-практиків. Зокрема, одні вважають, що корпоративні права виникають з моменту державна реєстрація змін до відомостей про юридичну

особу в ЄДР, в зв'язку з внесенням змін до установчих документів щодо складу учасників, в якому міститься дана інформація. Інші вважають, що моментом набуття є момент укладення правочину про відчуження частки у статутному капіталі товариства.

На нашу думку, найбільш вірною є позицію Верховного Суду України, а також А.Смітюха, відповідно до якої власник частки у статутному капіталі товариства завжди є учасником товариства і навпаки. Варто зазначити, що дане твердження стосується лише ситуацій, коли частка відчужується на підставі договору [89, с. 119].

Досліджуючи питання щодо моменту набуття права власності на частку в товаристві, потрібно проаналізувати яким чином особа може набути у власність об'єкт майнових прав. Підстави набуття права власності визначені в ст. 328 ЦК України. Відповідно до зазначеної правої норми, право власності набувається на підставах, які не заборонені законом, зокрема із правочинів. Визначення поняття правочин, міститься в ст. 202 ЦК України, зокрема, це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [4].

Найрозповсюдженою формою правочину є договір. За своєю правовою природою договір є правочином, однак не будь-який правочин є договором. Договором є лише двосторонні чи багатосторонні правочини, натомість до правочинів відносять також одноосібні дії особи, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, наприклад, заповіт [53, с. 206].

Відповідно до ч. 1 ст. 147 ЦК України і ч. 1 ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасники товариства з обмеженою відповідальністю мають право відчужити свою частку (її частину) у статутному капіталі як іншим учасникам товариства, так і третім особам. При цьому згода інших учасників товариства на передачу такої частки не обов'язкова [4; 13].

Відчуження може бути безоплатним або платним. Ціна продажу частки визначається сторонами самостійно і не залежить від розміру частки учасника.

Продаж частки у ТОВ може бути оформлено договорами з різними назвами, зокрема: договором купівлі-продажу частки у статутному капіталі ТОВ, договором купівлі-продажу корпоративних прав, договором відступлення корпоративних прав тощо. Зазвичай у таких договорах маються на увазі саме відносини з купівлі-продажу корпоративних прав [57, с. 69].

Крім того, з норм законодавства, зокрема ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» слідує, що учасники товариства володіють переважним правом купівлі частки у статутному капіталі у разі її продажу третій особі. Однак відповідно до ч. 6 ст. 20 цього ж Закону статутом може бути закріплена норма про відмову від переважного права придбання частки у товаристві з обмеженою відповідальністю [13].

Купівля-продаж здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом 30 з дня письмового повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) та не повідомив його про це, вважається що такий учасник дав свою згоду на відчуження цієї частки третій особі (ч. 2 ст. 147 ЦК України, ч. 3 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [4; 13].

Наслідки продажу учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників чітко визначені у ч. 4 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13]. І це на нашу думку є позитивним моментом, адже раніше на практиці виникали різноміснечення через не визначення наслідків порушення переважного права інших учасників.

Відповідно до п. 3.2.4 рекомендацій Президії Вищого господарського суду України (далі - ВГСУ) «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» №04-5/14 від 28.12.2007 р. (із змінами та доповненнями, внесеними рекомендаціями Президії ВГСУ №04-06/83 від 18.06.2009 р.) визначено, що недотримання встановленого

у статуту порядком відступлення частки учасника товариства третім особам може бути підставою для визнання договору про відчуження недійсним [81].

Натомість відповідно до п. 31 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. №13 визначено, що продаж учасником частки або її частини з порушенням переважного права купівлі інших учасників не зумовлює недійсність такого правочину, але надає право будь-якому учаснику подати позов до суду про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з правовою нормою, що міститься в ч. 4 ст. 362 ЦК України [82].

В даній Постанові, абз. 3 п. 31, також сказано, що особа, яка придбала частку в статутному капіталі товариства набуває прав і обов'язків учасника товариства з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі [82].

Однак аналіз судової практики, зокрема Постанов Пленуму Вищого господарського суду України та Верховного Суду України з даного питання дає підстави говорити про відмінність їх правових позицій. Так, у п. 2.6 Постанови Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 р. № 4 йдеться, що право участі у ТОВ є особистим немайновим правом, а тому, набуття статусу учасника товариства у зв'язку з набуттям права власності на частку в статутному капіталі автоматично не відбувається. Згідно п. 2.6 зазначеної Постанови набуття права власності на частку в статутному капіталі лише надає третій особі право на вступ до товариства. Разом з тим корпоративні права у товаристві з обмеженою відповідальністю третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників [50].

Розглянемо більш детально, підстави набуття права на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Найчастіше воно відбувається за договорами купівлі-продажу, рідше дарування або на підставі спадкування. Якщо брати договір як підставу, то відповідно до ст. 638

ЦК України моментом укладення договору вважається узгодження сторонами всіх істотних умов [4].

Відповідно до ст. 655 ЦК України договір купівлі-продажу укладається між двома сторонами, одна з яких - продавець передає або зобов'язується передати майно у власність другій стороні - покупцю, а покупець приймає або зобов'язується прийняти це майно і сплатити за нього визначену грошову суму [4].

Зазначимо, що згідно ч. 3 ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та ч. 3 ст. 147 ЦК України частка учасника товариства з обмеженою відповідальністю може бути відчужена лише в тій частині, в якій вона вже оплачена [13; 4].

Відповідно до ст. 664 ЦК України моментом передачі майна, що є предметом договору купівлі-продажу є момент передачі його покупцю. Так само, відповідно до ч. 1 ст. 334 ЦК України право власності за договором виникає з моменту передання майна набувачу, якщо інше не передбачено договором або законом [4]. На підставі вищевказаного можна зробити висновок, що новий власник частки у статутному капіталі товариства набуває корпоративних прав з моменту укладення договору, однак у зв'язку з відсутністю в чинному законодавстві спеціальних норм, які регулюють питання щодо визначення моменту набуття корпоративних прав, на практиці виникають труднощі в реалізації новим власником своїх прав після набуття частки в статутному капіталі товариства.

Хоча корпоративні права віднесені в цивільному законодавстві до майна, проте визначити момент їх передачі на практиці дуже складно. Наприклад, у листі Держкомпідприємництва від 25.08.2004 р. № 5764 зазначена позиція, що договір купівлі-продажу корпоративних прав має бути нотаріально засвідчений [17]. Хоча в законодавстві не передбачено вимог щодо обов'язкового нотаріального засвідчення такого договору, а тому він може бути укладений у простій письмовій формі. Такої ж позиції дотримуються і суди, зокрема в

рішенні Господарського суду Дніпропетровської області від 05.05.2015 р. у справі № 904/1707/15 [85].

Задля унеможливлення виникнення колізій вважаємо за доцільне передбачати момент переходу корпоративних прав в договорі про відчуження частки в статутному капіталі товариства.

При виникненні спору щодо визначення дати переходу права власності на корпоративні права ВГСУ у постанові від 13.08.2013 р. № 927/84/13-г при прийнятті рішення посилався на подібну умову договору. В даному випадку договором було визначено, що право власності на предмет договору (корпоративні права) переходить з моменту державної реєстрації відповідних змін до установчих документів товариства [74].

Аналогічним чином було визначено момент переходу права власності на частку в ТОВ і в постанові Харківського апеляційного господарського суду від 09.06.2015 р. у справі № 917/2481/14. Зокрема, суд дійшов висновку про можливість розірвання договору через несплату переданої частки. У цьому ж рішенні суд зауважив, що учасник товариства з обмеженою відповідальністю може повернути право власності на корпоративні права шляхом внесення змін до статуту та проведення державної реєстрації змін до установчих документів. Тож, якщо покупець частки у товаристві з обмеженою відповідальністю вчасно не здійснить її оплату, даний факт може стати підставою для розірвання договору [77].

Суди, наприклад Харківський апеляційний господарський суд в постанові від 09.06.2015 р. у справі № 917/2481/14, у таких спорах спираються на нормою ч. 1 ст. 692 ЦК України, відповідно до якої оплата товару за договором купівлі-продажу проводиться після його прийняття або прийняття розпорядчих документів на нього, якщо договором або законодавством не визначений інший порядок і строк оплати товару. Тобто, за загальним правилом покупець повинен сплатити придбану частку у статутному капіталі одразу після її прийняття [78; 104].

Відповідно до п. 4 листа Держкомпідприємництва від 16.04.2004 р. № 2475 комісія висловлює позицію, що новий учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право підписувати зміни до установчих документів після прийняття рішення про внесення змін до установчих документів товариства, пов'язаних зі зміною складу учасників [16].

Відповідно до вимог норм ст. 4 Закону України «Про господарські товариства» та ст. 143 ЦК України статут ТОВ повинен включати відомості про склад засновників та визначення частки кожного з них у статутному капіталі [9; 4].

Як ми вже зазначали, в зв'язку з набуттям частки в статутному капіталі ТОВ покупцем одночасно відбувається зміна складу учасників. Відповідно до ст. 144 ЦК України зміни до статуту товариства з обмеженою відповідальністю, пов'язані зі зміною складу учасників, підлягають державній реєстрації в установленому законом порядку.

При цьому норми п. 10 ч. 4 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» передбачають, що у випадку внесення змін до установчих документів, які пов'язані зі зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, додатково подається примірник оригіналу або нотаріально засвідчена копія договору чи іншого документа про перехід чи передачу частки учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю [11].

Необхідно зазначити, що наявність у нового учасника товариства лише договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі відповідно до норм оновленого законодавства є підставою для державної реєстрації змін про склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Тож, робимо висновок, що незважаючи на те, що право власності на частку в статутному капіталі суб'єкта господарювання виникає з моменту набуття її за договором купівлі-продажу, такий учасник - покупець обмежений у реалізації набутих прав до моменту державної реєстрації змін до складу учасників товариства.

Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» внесено зміни до ст.17 Закону про державну реєстрацію. Згідно з новою редакцією зазначеної статті для державної реєстрації змін до відомостей про склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю / товариства з додатковою відповідальністю подається лише акт приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства. І що особливо важливо, документ подається особою, яка набула частку (частину частки) у статутному капіталі товариства, або особою, яка передала її [42].

Узагальнивши вищезазначене, можна засвідчити, що з норм чинного законодавства випливає, що момент набуття частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю співпадає з моменту відчуження такої частки в порядку, передбаченому законодавством. Разом з тим, від моменту набуття частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до моменту, коли покупець фактично набуває корпоративні права, проходить певний період часу. Тому, деякі юристи ставлять під сумнів той факт, що набуття корпоративних прав відбувається з моменту укладення договору, та вважають моментом їх набуття проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР.

Тож, за підсумками проведеного дослідження, робимо висновок, що неузгодженість, яка виникла в доктрині права та на практиці реалізації правових норм щодо моменту виникнення корпоративних прав у покупця частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю вимагає вирішення шляхом внесення до законодавства України.

1.3. Обсяг корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю

Відповідно до норм чинного законодавства внесення учасником коштів до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю здійснюється в обмін на корпоративні права, які набуває такий учасник. Дане твердження

слідуює з п. 14.1.81 Податкового кодексу України [3]. Більше того, внесення коштів та майна до статутного фонду в обмін на емітовані корпоративні права товариства з обмеженою відповідальністю називають прямою інвестицією учасника.

Отже, можна зробити висновок, що підставою виникнення корпоративних прав є набуття частки в статутному капіталі. Тобто частка в капіталі і корпоративні права співвідносяться як причина і наслідок. Первинною є частка в статутному капіталі товариства. Саме її розмір визначає обсяг належних особі корпоративних прав [51, с. 321].

Корпоративні права за своєю правовою природою є дуалістичними. З однієї сторони, це – майнове право особи, яка володіє часткою у статутному капіталі, а з іншого – немайнові права, що впливають з права власності на частку і, зокрема, полягають у праві на участь в управлінні товариством [90, с. 85].

Одним із найважливіших корпоративних прав учасників є право брати участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю, яке реалізується через право голосу на загальних зборах товариства. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учаснику надається кількість голосів, пропорційна розміру його частки у статутному капіталі ТОВ [13]. Однак, у нормах законодавства немає однозначної відповіді на питання щодо визначення кількості голосів учасників ТОВ, які не внесли або не повністю внесли свої вклади до статутного капіталу в установленій законом строк.

Нагадаємо, що відповідно ч. 3 ст. 80 ГК України [2], ч. 1 ст. 14 ЦК України [4] товариством з обмеженою відповідальністю є товариство, яке має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається статутом. Також, відповідно до ч. 1 ст. 51 Закону України «Про господарські товариства» статут ТОВ, повинен містити відомості про розмір часток кожного з учасників, розмір, склад та порядок внесення ними вкладів, розмір і порядок формування резервного фонду, порядок передання (переходу) часток у статутному капіталі

[9]. Однак, у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вимога щодо зазначення відомостей про розмір часток та порядок їх внесення як обов'язкова відсутня, натомість за рішенням учасників вона може бути передбачена [13]. Однак, про визначення розміру часток учасників ТОВ у статуті товариства також зазначається у ч. 4 ст. 82 ГК України та ч. 1 ст. 143 ЦК України [2; 4].

Проаналізувавши дані правові норми можна зробити висновок, що кількість голосів учасників пропорційна розміру їх часток у статутному капіталі, який визначений установчими документами товариства. Тож, жодних норм, які б ставили кількості голосів учасників у залежність від фактичної сплати ними своїх вкладів законодавство не містить.

В п. 2.6. рекомендацій Президії Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 №04-5/14, в якому суд роз'яснює, що законодавство не передбачає обмеження кількості голосів учасників товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю лише оплаченими частками у статутному капіталі товариства [81].

А тому голоси учасників, які неповністю сплатили вартість своїх вкладів, підлягають врахуванню при визначенні правомочності загальних зборів учасників та результатів голосування за прийняття рішень.

Варто також зазначити, що відповідно до ч. 2 ст. 140 ЦК України та ч. 1 ст. 2 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» усі учасники товариства, в тому числі і ті, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями в межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників [4; 13].

Отже, аналіз норм законодавства дає підстави говорити, що обсяг корпоративних прав учасників, які повністю внесли свої частки у визначений законом строк, нічим не відрізняється від обсягу корпоративних прав учасників, які не внесли або внесли свою частку до статутного капіталу не в повному обсязі.

Щодо строку внесення своїх часток, то відповідно до ч. 1 ст. 12 Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» усі учасники товариства повинні внести свої вклади в шестимісячний строк з моменту державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю. Хоча законодавець надає можливість учасникам визначити інший порядок сплати частки. Таке рішення має бути внесено до статуту і прийняте одностайним рішенням загальних зборів, на яких були присутні всі учасники [13].

Раніше, до набрання чинності Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в ч. 3 ст. 144 ЦК України було визначено дещо інший термін для внесення вкладу до статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю. В даній правовій нормі йдеться, що учасники товариства мають сплатити розмір своєї частки до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства [4].

Варто зазначити, що в ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» в редакції до 21.04.2011 р. було регламентовано, що до моменту державної реєстрації ТОВ кожен учасник зобов'язаний внести до статутного капіталу не менше 50% визначеного в статуті вкладу [9]. Факт внесення частки підтверджується відповідними документами, виданими банківською установою відповідно до інструкції Національного банку України «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» від 12.11.2003 р. № 492 [56]. На сьогоднішній день така вимога в законодавстві виключена.

У рішення Конституційного Суду України від 05.02.2013 р. у справі №1-3/2013 суд дійшов висновку, що строк для внесення частки до статутного капіталу надається учасникам для поступового виконання свого корпоративного обов'язку перед товариством щодо формування статутного капіталу [19].

При правозастосуванні сформувались неоднозначна практика визначення обсягу корпоративних прав учасника, зокрема його права приймати участь у голосуванні у разі несплати або неповної сплати своєї частки після закінчення

строку проведення такої сплати. Це призводить також до труднощів у застосуванні відповідних норм матеріального права судами різних інстанцій.

Наприклад, у постанові ВГСУ від 10.04.2008 р. у справі № 37/144-07 судді дійшли висновку, що визначальним в цьому разі, відповідно до вимог закону, є фактична, тобто сплачена частка члена товариства в статутному фонді товариства, а не її розмір, який визначений статутом [73].

Протилежна правова позиція висловлена у постанові ВГСУ від 02.12.2012 р. у справі №11/11, в якій суд зазначає, що відповідно до ч. 4 ст. 58 Закону України «Про господарські товариства» учасники товариства мають кількість голосів, пропорційно розміру їх часток у статутному капіталі, а не сумі їх фактичних внесків [72]. Крім того, суд звертає увагу, що відповідно до ч. 2 ст. 51 Закону України «Про господарські товариства» зміна вартості майна, внесеного як вклад, та додаткові внески учасників не впливають на розмір їх частки у статутному фонді, яка визначена в установчих документах [9].

Більше того, існує офіційне тлумачення ч. 4 ст. 58 Закону України «Про господарські товариства», яке наведено в рішеннях Конституційного Суду України, прийнятому 05.02.2013 р. у справі №1-3/2013 [19].

На думку суддів КСУ дану правову норму слід розуміти таким чином, що під час визначення легітимності загальних зборів учасників ТОВ та встановлення результатів голосування на загальних зборах враховується кількість голосів учасників, пропорційна розміру їх часток у статутному капіталі, що визначений у статуті товариства, незалежно від вартості реально внесених (сплачених) ними вкладів тільки протягом строку, передбачено законодавством для внесення такої частки.

У постанові ВГСУ від 18.12.2013 р. у справі №901/1865/13 суд вказує на те, що чинним законодавством в імперативному порядку врегульовано питання щодо дій товариства у разі невнесення (неповного внесення) учасниками своїх вкладів до закінчення встановленого [76].

Зокрема, дії товариства в зв'язку з прострочення внесення вкладу визначено ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13].

На першому етапі, виконавчий орган товариства повинен надіслати учаснику, який прострочив сплату, повідомлення у письмовій формі про прострочення. В цьому повідомленні обов'язково має бути зазначено розмір невнесеного вкладу в статутний капітал або його частини, а також додатковий строк для погашення заборгованості, яка виникла. Такий додатковий строк не повинен перевищувати 30 днів.

На другому етапі, якщо протягом додатково наданого строку для сплати частки у статутному капіталі, учасник не виконує своє корпоративне зобов'язання, виконавчий орган товариства повинен скликати загальні збори учасників, на засіданні якого можуть прийняти одне з таких рішень: виключити учасника, який має заборгованість, зі складу товариства; перерозподілити розмір несплаченої частки між іншими учасниками або зменшити статутний капітал ТОВ на розмір несплаченої частки; в крайньому випадку загальні збори можуть прийняти рішення про ліквідацію товариства.

Окремо варто зауважити, що в ч. 3 ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено єдиний випадок, коли кількість голосів учасника, який прострочив сплату частки у статутному капіталі, пропорційна його частці, не враховується при визначенні результатів голосування загальних зборів. Цей випадок пов'язаний саме з голосуванням щодо можливих дій товариства, у разі прострочення сплати своєї частки таким учасником [13].

Дії товариства у разі невиконання (неналежного виконання) корпоративного обов'язку по внесенню частки до статутного капіталу передбачені також в ч. 3 ст. 144 ЦК України [4]. Цей перелік можливих дій товариства аналогічний, наведеному в Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Тож, як бачимо в чинному законодавстві чітко визначені правові наслідки прострочення учасником товариства з обмеженою відповідальністю своїх внесків до статутного капіталу. Хоча дані норми не є імперативними за своєю правовою природою. Вони лише надаються право загальним зборам прийняти одне з визначених ч. 2 ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та ч. 3 ст. 144 ЦК України рішення [13; 4].

Разом з тим, судді КСУ у вищезгаданому рішенні від 05.02.2013 р. у справі №1-3/2013 зазначають, що питання щодо визначення кількості голосів необхідної для повноважності загальних зборів учасників та встановлення результатів голосування за прийняття рішень на загальних зборах, у випадку, коли учасник ТОВ не виконав товариства корпоративний обов'язок щодо формування статутного капіталу, а загальні збори учасників товариства не прийняли передбачених ч. 3 ст. 144 ЦК України і ч. 2 ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» дій підлягає подальшому законодавчому врегулюванню [19].

Варто зазначити, що відсутність законодавчого регулювання зазначеного питання жодним чином не обмежує корпоративні права учасника товариства з обмеженою відповідальністю, зокрема і право на участь у загальних зборах та голосування за прийняття рішень, в тому числі і розміром частково внесеної частки, адже нормами законодавства таких правових наслідків не передбачено.

Хоча є один випадок, при якому голоси учасника, що має заборгованість перед товариством не враховуються при прийнятті рішення про виключення такого учасника товариства, про зменшення статутного капіталу на розмір неоплаченої частини частки учасника товариства, про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу товариства та сплату такої заборгованості відповідними учасниками або про ліквідацію товариства. Цей виняток міститься в ч. 3 ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13].

Отже, можемо зробити висновки, що на сьогоднішній день в законодавстві існують прогалини у визначені обсягу корпоративних прав учасника, зокрема регулюванні питання голосування учасника товариства на загальних зборах, у разі прострочення сплати своєї частки у статутному капіталі, що призводить до розрізної судової практики. Однак, до моменту врегулювання даного питання шляхом внесення змін до законодавства при голосуванні на загальних зборах товариства як одній із форм корпоративного права, потрібно враховувати кількість голосів учасників пропорційно розміру їх часток у статутному капіталі, незалежно від фактично внесених ними вкладів, оскільки випадків обмеження або неврахування таких часток чинне законодавство України не передбачає.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

2.1. Поняття та правова сутність корпоративного договору

Корпоративний договір за своєю правовою природою є дієвим інструментом, який дозволяє встановлювати особливості корпоративного управління між учасниками в межах конкретного товариства з обмеженою відповідальністю та ефективно регулювати процеси управління в товаристві з обмеженою відповідальністю. В міжнародній практиці світу цей правовий інститут відомий як «shareholder agreements» і в багатьох країнах світу такі договори вже давно використовуються як ефективний засіб захисту прав учасників, однак для України, на сьогоднішній день, він є новелою [30].

З метою впровадження світового досвіду та удосконалення механізмів корпоративного управління в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю та покращення інвестиційного клімату в країні загалом був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів», який набрав чинності 18 лютого 2018 року [7]. Саме цим Законом запроваджено можливість застосування корпоративних договорів в Україні.

Крім того, поняття «корпоративний договір» є одним з головних нововведень спеціального Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», що набрав чинності 17 червня 2018 року [13].

Для правильного та всебічного дослідження сутності корпоративного договору, який передбачений чинним законодавством потрібно порівняти його з корпоративним договором, укладення яких передбачалось нормами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» від 23 березня 2017 року, що набрав чинності 18 лютого 2018 року. Відповідно до зазначеного Закону Закон України «Про

господарські товариства» був доповнений ст. 51-1 «Договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю» [7].

Зважаючи, що з набранням чинності Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» всі норми Закон України «Про господарські товариства», що стосується товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю втратили чинність, то скористатися положеннями щодо укладення корпоративного договору учасникам у більшості товариств не вдалося, оскільки вони фактично діяли лише 4 місяці. Крім того, Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» був прийнятий в той самий день, коли набули чинності зміни до Закону України «Про господарські товариства», тож більшість учасників ТОВ не поспішали скористатись з можливості укласти корпоративний договір на підставі норм, які найближчим часом втратять чинність [62].

Та все ж проводячи аналіз правових норм, які регулюють правовідносини щодо укладення корпоративного договору, які діють на сьогоднішній день і, які втратили чинність варто зазначити, що чинний Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» містить дещо інше за юридичною технікою правове регулювання даного інституту.

Наприклад, в ч. 1 ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства» містилося визначення корпоративного договору, який іменується як договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю. В даній правовій нормі сказано, що це договір про особливості реалізації прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю, за яким його сторони беруть обов'язок реалізовувати права, що надаються учасникам (засновникам) товариства, та/або утримуватися від реалізації зазначених прав у спосіб, передбачений таким договором [9].

Легальне на сьогоднішній день визначення поняття корпоративний договір міститься в ч. 1 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Відповідно до зазначеної правової норми

корпоративний договір – це договір, за яким учасники ТОВ приймають на себе обов'язок реалізувати свої права та повноваження у певний спосіб, визначений цим договором або утримуватися від їх реалізації [13].

Іншими словами, це документ, в якому учасники товариства домовляються взаємодіяти один із одним, а також із товариством у певний спосіб.

Варто зазначити, що до 18 лютого 2018 року, коли набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» учасники товариства також мали можливість врегулювати взаємні відносини, пов'язані з управлінням товариством з обмеженою відповідальністю через укладення договору. Проте раніше під час укладення корпоративних договорів сторони посилалися на загальні положення Цивільного кодексу України щодо свободи договорів, згідно з якими сторони є вільними в укладенні договору та визначенні його умов з урахуванням обов'язкових положень законодавства України. Однак, судова практика була досить розрізною і переважно при конфлікті норм закону та договору, ігнорувались положення договору. Це в свою чергу створювало додаткові ризики і невизначеність під час захисту прав та інтересів сторін корпоративного договору в судах [38]. Тож, на нашу думку, законодавче визначення можливості укладення корпоративного договору та деталізація предмету його регулювання матиме позитивний практичний зміст.

Важливо зауважити, що укладення корпоративного договору є правом учасників ТОВ, а не їх обов'язком. Такий висновок випливає на підставі аналізу ст. 6 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в якій визначено лише два обов'язки для учасників товариства з обмеженою відповідальністю:

- 1) дотримуватися статуту;
- 2) виконувати рішення загальних зборів учасників товариства [13].

Хоча законодавець передбачає наявність інших обов'язків для учасників ТОВ, однак вони мають бути прямо передбачені або в законі, або в статуті товариства.

Окремі юристи висловлюють застереження, що корпоративний договір, який укладається між всіма або окремими учасниками товариства з обмеженою відповідальністю фактично може встановити інший порядок реалізації прав учасників товариства, а також управління товариством та/або порядок його діяльності, ніж той, що встановлений законом та статутом [30].

Висловлюються також побоювання, що такий договір по суті стає другим установчим документом товариства, внаслідок чого може утворитися два різних правових режими діяльності його учасників, і навіть дві системи управління: одна за статутом, інша - за договором.

Однак, на нашу думку такі побоювання не обґрунтовані нормами права, адже по-перше, корпоративний договір є обов'язковим тільки для його сторін і не створює обов'язків для інших учасників товариства, по-друге, норма ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» регламентує предмет корпоративного договору, який відмінний від предмета статуту [21].

Основна їх відмінність в тому, що законом і статутом встановлюються певні повноваження учасників, а в корпоративному договорі - зобов'язання реалізовувати їх певним чином. Отже, можемо дійти висновку, що корпоративний договір установлює особливості реалізації певних прав учасників, не змінюючи їх обсягу в цілому, а тому не підмінює собою статут.

Тож, як вбачається з норм нового Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» статут залишається установчим документом товариства, який є обов'язковим до виконання всіма учасниками. Новий закон також, чітко прописує вимогу, що статут має бути підписаний всіма учасниками, а їх підписи нотаріально посвідчуються (ч. 2, 3 ст. 11 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Натомість корпоративний договір може укладатись лише між окремими

учасника товариства з обмеженою відповідальністю і нотаріального засвідчення підписів цих учасників законодавець не вимагає.

Ще одна суттєва різниця між статутом і корпоративним договором полягає в тому, що статут товариства є публічним документом, а корпоративний договір – конфіденційним.

Вимога щодо забезпечення конфіденційності корпоративного договору міститься в ч. 5 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13]. На наш погляд, безсумнівною перевагою корпоративного договору є згадана конфіденційність. Хоча окремі юристи негативно сприймають цю новацію. На нашу думку внутрішній документ товариства може містити відомості, що не підлягають публічному розкриттю, задля унеможливлення втручання третіх осіб в роботу товариства.

Та все ж варто пам'ятати, що конфіденційність положень корпоративного договору не є абсолютною. Окрім обов'язку розкривати зміст договору на запити компетентних органів, є застереження і в самому. Зокрема в цій же правовій нормі, ч. 5 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», міститься один виняток. Так, корпоративний договір має бути в 10 денний термін оприлюднений на веб-сайті державного органу або органу місцевого самоврядування, якщо однією із сторін цього договору є держава, територіальна громада, державне чи комунальне підприємство, або юридична особа, у статутному капіталі якої 25 і більше відсотків прямо або опосередковано належить державі або територіальній громаді [13].

Надалі в своєму дослідженні ми проаналізуємо порядок укладення корпоративного договору та його предмет.

Відповідно до ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства» був визначений перелік питань, які могли бути предметом корпоративного договору. Зокрема, предметом договору сторони могли обрати:

- обов'язок сторін договору голосувати у спосіб, визначений таким договором, на загальних зборах учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю;
- погоджувати придбання або відчуження частки за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин утримуватися від відчуження часток до настання визначених у договорі обставин;
- вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством з обмеженою відповідальністю, його припиненням або виділом з нього нової юридичної особи [9].

Щодо предмету корпоративного договору, який учасники товариства мають право укладати на сьогоднішній день, то в ч. 3 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено, що такий договір може передбачати порядок та умови, на яких учасники мають право чи обов'язок купити або продати частку у статутному капіталі (частину частки), а також випадки, коли таке право чи обов'язок виникає [13].

На перший погляд може скластись враження, що чинний раніше Закону України «Про господарські товариства» передбачає більш ширше правове регулювання інституту корпоративного договору. Однак, на нашу думку це не відповідає дійсності.

Важливо зауважити, що норми чинного Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» викладені більш загально та абстрактно, а це дозволяє зафіксувати у корпоративному договорі будь-які домовленості учасників щодо управління товариством та врахувати найрізноманітніші ситуації реалізації корпоративних прав. Тож, сторони мають право в корпоративному договорі встановлювати такі моменти як, наприклад, порядок вчинення дій, пов'язаних з управлінням товариства, процедуру його припинення або реорганізації, визначати спосіб голосування на загальних зборах учасників товариства тощо [30].

Деякі юристи висловлюють побоювання, що такий загальний перелік прав та обов'язків сторін корпоративного договору буде тлумачитися обмежено, зокрема, судами України при виникненні спорів. Однак, в такому випадку можна застосовувати аналогію закону та наводити норми Закону України «Про акціонерні товариства», що діють стосовно корпоративних договорів акціонерів. Цей Закон містить більш розширений перелік прав та обов'язків сторін договору [5].

При визначенні предмету договору сторонам варто пам'ятати, що Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» містить ряд випадків в яких корпоративний договір буде вважатись нікчемним.

До таких випадків відносяться:

- невідповідність вимогам щодо безвідплатності та письмової форми договору;
- встановлення в договорі обов'язку учасника голосувати за вказівками органів управління;
- укладення іншого договору однією із сторін корпоративного договору на його порушення, але лише у випадку, якщо інша сторона знала або мала знати про таке порушення [13].

Перший випадок передбачений в ч. 1 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». З цієї правової норми вбачається, що умова про оплату або інше зустрічне відшкодування призводить до нікчемності корпоративного договору. На нашу думку, законодавець свідомо заборонив укладення оплатних корпоративних договорів з метою запобігання комерційним підкупам, можливим рейдерських захопленням, недобросовісним поглинанням корпоративних прав міноритарних учасників. Так само, для захисту прав учасників товариства передбачена обов'язкова письмова форма корпоративного договору [28].

Другий випадок передбачений в ч. 4 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Та є важливим,

оскільки попереджує можливе обмеження прав учасників виражати свою волю при вирішенні питань на загальних зборах товариства [13].

Третій випадок, який дає підстави говорити про нікчемність договору передбачений ч. 6 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Разом з тим, з цієї правової норми не зовсім зрозуміло яким чином можна довести ознайомленість третьої особи із фактом порушення умов корпоративного договору (і узагалі з фактом самого існування корпоративного договору), зважаючи на його конфіденційний характер [13].

Варто зазначити, що норми Закону України «Про господарські товариства» містить схожий перелік підстав визнання договору нікчемним. З єдиною відмінністю – раніше укладення іншого договору однією із сторін на порушення умов корпоративного договору не визнавалося як підстава вважати такий договір нікчемним. Він міг бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої сторони договору лише у разі, якщо буде доведено, що інша сторона договору знала або мала знати про обмеження, передбачені корпоративним договором. Така вимога передбачалась ч. 6 ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства» [9].

Відповідно до ч. 2 ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства» договір набирає чинності в строк, визначений самим договором, та міг укладатись на визначений строк або безстроково.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в договорі має бути вказано дату укладення та строк дії корпоративного договору [13].

Важливою, на нашу думку нормою є ч. 10 ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства», якої немає в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Вона регламентує примусову реалізацію обов'язку сторони корпоративного договору у судовому порядку, у разі порушення умов такого договору щодо придбання або продажу частки в статутному капіталі цього товариства за заздалегідь визначеною ціною. За умови настання такого порушення зацікавлена сторона корпоративного

договору мала право подати до суду позов про примусове виконання цього обов'язку шляхом зобов'язання придбати (продати) частку на умовах, визначених цим договором.

На нашу думку, доцільно було б залишити дану норму шляхом внесення змін до чинного Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Ще однією важливою нормою, яка на нашу думку мала б залишитись в чинному законодавстві, - ч. 11 ст. 51-1 Закону України «Про господарські товариства», яка надавала можливість сторонам передбачати в корпоративному договорі способи забезпечення виконання зобов'язань, що впливають з його змісту, а також заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань.

Досліджуючи питання щодо укладення сторонами корпоративного договору важливо проаналізувати ще одну новелу Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» - можливість надання безвідкличної довіреності з корпоративних прав.

Така довіреність видається з метою виконання або забезпечення виконання зобов'язань учасників як сторін корпоративного договору, предметом яких є права на частку у статутному капіталі або повноваження учасників. Згідно ч. 1 ст. 8 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», у цьому разі довіритель може зазначити у довіреності, що до закінчення її строку вона не може бути скасована без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності – безвідклична довіреність [13].

Безвідклична довіреність підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та припиняється, у разі припинення зобов'язання для забезпечення виконання вона видана.

Важливо зауважити, що особа, якій видана безвідклична довіреність, не має права передоручити вчинення дій, на які вона була уповноважена, іншій особі, якщо інше не передбачено у самій довіреності [62].

Отже, оскільки безвідклична довіреність не може бути відкликана на вимогу довірителя, це надає можливість учасникам корпоративних договорів, у разі порушення однією із сторін вимог корпоративного договору, на законних підставах вчинити певні юридичні дії від імені такого учасника. Наприклад, відчужити частку у статутному капіталі та провести державну реєстрацію переходу права власності на частку. Фактично безвідклична довіреність є одним із запобіжних інструментів від зловживань сторін корпоративного договору [30].

Разом з тим, захищаються права і самого довірителя. Так, у разі порушення прав та інтересів довірителя-учасника товариства з обмеженою відповідальністю представник на вимогу довірителя має припинити користуватися безвідкличною довіреністю та відмовитися від неї, а у разі виникнення спору безвідклична довіреність може бути скасована судом.

Однак, на думку практикуючих юристів, правова природа цієї безвідкличної довіреності суперечить положенням Цивільного кодексу України як у частині інституту представництва за довіреністю (в тому числі припинення представництва за довіреністю), так і в частині забезпечення виконання зобов'язань [30].

Крім того, учасникам товариства варто пам'ятати, що безвідклична довіреність не створює перешкод учаснику, який її видав, особисто взяти участь у загальних зборах учасників і голосувати з питань порядку денного на власний розсуд, зокрема всупереч взятим на себе зобов'язанням, що визначені корпоративним договором [30].

Отже, дослідивши питання розвитку інституту корпоративного договору в законодавстві України, проаналізувавши сутність та предмет даного договору можемо дійти висновку, що корпоративним договором є документ, в якому учасники товариства домовляються взаємодіяти один із одним, а також із товариством у певний спосіб.

Корпоративний договір досить популярний в праві закордонних країн та за своєю правовою природою є дієвим інструментом, який дозволяє

встановлювати особливості корпоративного управління між учасниками в межах конкретного товариства з обмеженою відповідальністю та ефективно регулювати процеси управління в товаристві з обмеженою відповідальністю. Крім того, його регламентація в нормах законодавства надзвичайно важлива на практиці.

Однак, провівши порівняльний аналіз правових норм, які регулювали правовідносини щодо укладення корпоративних договорів в Законі України «Про господарські товариства» та правових норм, які на сьогоднішній день передбачені Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» ми дійшли висновку, що загалом ці норми мають багато спільного. Проте, на нашу думку, доцільно було б внести зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» доповнивши його нормами, які надають можливість сторонам передбачати в корпоративному договорі способи забезпечення виконання зобов'язань та заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань, а також примусову реалізацію обов'язку сторони корпоративного договору щодо придбання або продажу частки в статутному капіталі товариства за заздалегідь визначеною ціною у судовому порядку.

Також, в ході дослідження ми дійшли висновку, що чинне законодавство не містить вимог щодо обов'язку чи термінів укладення корпоративного договору, а лише надає таке право. Однак, учасникам товариства з обмеженою відповідальністю варто пам'ятати, що це дуже корисний інструмент врегулювання відносин між сторонами.

2.2. Загальні збори як вищий орган управління товариства з обмеженою відповідальністю: компетенція, порядок скликання та проведення

В статті 28 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено, що органами товариства є:

- 1) загальні збори учасників;

- 2) виконавчий орган;
- 3) наглядова рада (у разі утворення) [13].

Зазначимо, що такого органу, як ревізійна комісія, створення і діяльність якої регламентувались нормами Закону України «Про господарські товариства» чинним законодавством не передбачено [9].

Як і раніше вищим органом товариства залишились загальні збори. Однак, змінились окремі умови щодо компетенції цього органу, порядку скликання, проведення та голосування та прийняття рішення учасниками товариства.

Всі учасники товариства з обмеженою відповідальністю мають право бути присутнім на загальних зборах, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з даних питань. При голосуванні кожен учасник товариства має кількість голосів, пропорційну до розміру своєї частки у статутному капіталі, якщо інше не передбачено статутом [13].

Перелік питань, вирішення яких належить до компетенції загальних зборів міститься в ч. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». В принципі, загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності товариства, проте є такі питання, які законодавець відносить до виключного відання загальних зборів, зокрема:

- 1) визначення основних напрямів діяльності товариства;
- 2) внесення змін до статуту та прийняття рішення про провадження діяльності на підставі модельного статуту;
- 3) зміна розміру статутного капіталу товариства;
- 4) обрання та припинення повноважень наглядової ради товариства або окремих членів цього органу, а також встановлення розміру винагороди членам наглядової ради товариства;
- 5) обрання виконавчого органу товариства, а також встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу товариства;
- 6) визначення форм контролю та нагляду за діяльністю виконавчого органу товариства;

- 7) створення інших органів товариства, передбачених законом та визначення порядку їх діяльності;
- 8) прийняття рішення про придбання товариством частки або частини частки учасника;
- 9) затвердження результатів діяльності товариства;
- 10) прийняття рішень про реорганізацію або ліквідацію товариства;
- 11) обрання комісії з припинення (ліквідації);
- 12) визначення порядку припинення, порядку розподілу майна між учасниками товариства у разі його ліквідації,
- 13) затвердження ліквідаційного балансу товариства.

Даний перелік не є вичерпним, оскільки законодавець надав право учасникам товариства в установчому документі – статуті передбачити й інші питання, рішення з яких повинні прийматись на загальних зборах [13].

Окремо зазначимо, що ч. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» порівняно зі ст. 41, 59 Закону України «Про господарські товариства» містить такі питання, які є предметом розгляду на загальних зборах учасників товариства як:

- 1) затвердження грошової оцінки не грошового вкладу учасника;
- 2) перерозподіл часток між учасниками товариства у випадках, передбачених цим Законом;
- 3) розподіл чистого прибутку товариства та прийняття рішень щодо виплати дивідендів [13].

Норми нового Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» детально регламентують порядок скликання загальних зборів, внесення змін до порядку денного засідання та процедуру проведення зборів. Варто зазначити, що в цьому законі є деякі відмінності порівняно з нормами Закону України «Про господарські товариства», які діяли раніше.

Так, наприклад, ч. 1 ст. 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено, що загальні збори скликає

виконавчий орган товариства, якщо статутом може не визначений інший уповноважений. Натомість, зникає «посада» голови товариства. [30]

Підстави скликання загальних зборів учасників, визначені ч. 1 ст. 31 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»:

- 1) у випадках, передбачених Законом або статутом товариства;
- 2) з ініціативи виконавчого органу товариства;
- 3) на вимогу наглядової ради товариства;
- 4) на вимогу учасника або учасників товариства, які на день подання вимоги в сукупності володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства. Нагадаємо, що раніше право подавати вимогу щодо скликання загальних зборів мали учасники товариства, які в сукупності володіли 20% та більше голосів [13].

Варто звернути увагу на нову норму ч. 4 ст. 31 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», яка встановлює обов'язок для виконавчого органу скликати загальні збори. Він виникає у разі, якщо вартість чистих активів товариства знизилася більш ніж на 50% порівняно із показниками станом на кінець попереднього року [33]. До порядку денного таких зборів мають бути включені одне з наступних питань:

- про заходи, які мають бути вжиті для покращення фінансового стану товариства,
- про зменшення статутного капіталу товариства
- про ліквідацію товариства [13].

А самі збори повинні відбутись в 60-денний термін з моменту виявлення факту зниження вартості чистих активів.

У разі порушення зазначеної норми або у випадку прийняття рішення про визнання товариства банкрутом до закінчення 3-річного строку з дня зниження вартості чистих активів члени виконавчого органу солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства в сумі, що еквівалентна величині зниження вартості чистих активів.

Можливість покладення субсидіарної відповідальності на керівника підприємства в разі його банкрутства передбачена також ч. 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Для цього ліквідатор повинен заявити про такі вимоги до керівника юридичної особи-банкрута [6]. Нині ж Законом про товариства з обмеженою відповідальністю прописано умови, за яких субсидіарна відповідальність настає автоматично.

Щоправда, якщо члени виконавчого органу доведуть, що не знали та не могли знати про зниження вартості чистих активів товариства або голосували за рішення про скликання загальних зборів учасників у зв'язку зі зниженням вартості чистих активів, то такі члени звільняються від відповідальності [13].

На нашу думку, проаналізована правова норма є надзвичайно важливою з практичної точки зору, оскільки захищає в першу чергу майнові права та інтереси учасників товариства.

Раніше норми ст. 61 Закону України «Про господарські товариства» імперативно встановили вимогу, що загальні збори мають скликатися не рідше ніж двічі на рік, а, крім того, за потреби - ще й позачергово [9].

У Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» такої вимоги вже немає, разом з тим ч. 2 ст. 31 цього Закону передбачено, що річні загальні збори учасників скликаються протягом шести місяців наступного за звітним року. До порядку денного таких зборів обов'язково вносяться питання про розподіл чистого прибутку товариства, виплату дивідендів та їх розмір [13].

Якщо загальні збори скликаються з ініціативи наглядової ради або учасника чи учасників товариства, які володіють 10% та більше статутного капіталу, то такі особи мають подати виконавчому органу товариства письмову вимогу про скликання загальних зборів з обов'язковим вказанням пропонованого порядку денного засідання зборів. А у разі скликання з ініціативи учасників товариства така вимога повинна містити ще й інформацію про розмір їх часток у статутному капіталі товариства.

Після надходження вимоги, оформленої відповідно до законодавства, виконавчий орган товариства зобов'язаний вчинити всі необхідні дії для скликання загальних зборів учасників у строк не пізніше 20 днів з дня отримання вимоги про проведення таких зборів.

У разі, якщо виконавчий орган чинить бездіяльність, то учасники товариства з обмеженою відповідальністю, які ініціювали проведення зборів, можуть скликати їх самостійно [13].

На нашу думку, дана норма являється важливим інструментом захисту прав в першу чергу міноритарних учасників товариства.

Важливо зазначити про ще одну новелу Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», яка міститься в ч. 10 ст. 31 і регламентує право загальних зборів учасників приймати рішення з будь-якого питання без дотримання вимог, установлених Законом і статутом товариства щодо порядку скликання загальних зборів учасників, якщо в таких загальних зборах учасників узяли участь усі учасники товариства та всі вони надали згоду на розгляд цих питань [28].

За загальним правилом процедура скликання загальних зборів учасників визначається наступним чином. Як і раніше, виконавчий орган товариства зобов'язаний повідомити учасників товариства не менш ніж за 30 днів до запланованої дати проведення загальних зборів учасників або в інший строк, передбачений статутом.

У повідомленні про збори, яке виконавчий орган надсилає учасникам окрім відомостей про дату, час та місце проведення, обов'язково має зазначатися порядок денний. Відповідно після надсилання такого повідомлення заборонено вносити зміни до порядку денного загальних зборів [28].

Проте, із зазначеного правила є виняток. Обов'язковому включенню до порядку денного підлягають питання, які вносяться за пропозицією учасника або учасників товариства, які сукупно володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства. Відповідно до ч. 7 ст. 32 Закону України «Про

товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» такі питання вважаються включеними автоматично [13].

Безпосередньо порядок проведення загальних зборів учасників визначений нормами ст. 33 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13].

Як відомо, до останнього часу законодавством було встановлено, що загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 50 відсотками голосів. Установчими документами товариств, у статутному капіталі яких відсутня державна частка, можливо було встановити інший відсоток голосів учасників (представників учасників), за умови присутності яких загальні збори учасників вважаються повноважними [9].

Неможливість зібрати необхідний кворум часто не давала можливості прийняти рішення, необхідні для діяльності товариства та відповідно паралізувала таку діяльність, що призводили до необхідності звертатися до суду. Судова практика дотримувалась позиції, що суд не може змусити учасника взяти участь у загальних зборах чи вважати такі збори повноважними за відсутності кворуму.

Натомість Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не містить поняттям кворуму взагалі. Отже, це має позитивно вплинути на розвиток правовідносин у товаристві.

Серед найважливіших на нашу думку моментів проведення загальних зборів учасників слід виділити такі.

Учасники можуть брати участь у зборах не лише особисто, але й через своїх представників, зокрема за безвідкличною довіреністю [98].

За загальним правилом загальні збори передбачають спільну присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань порядку денного, однак в окремих випадках можуть проводитися в режимі відеоконференції, якщо це дозволяє бачити та чути всіх учасників загальних зборів учасників одночасно [13].

На нашу думку, проведення зборів в режимі відеоконференції на сьогоднішній день важко реалізувати, адже ані новий Закон, ані інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до нього не містять норм, що регулюють порядок проведення зборів у такий спосіб [28].

На нашу думку, це може стати вагомою підставою для оскарження будь-якого з прийнятих рішень загальними зборами у судовому порядку, тому вважаємо за доцільне деталізувати норми чинного законодавства та закріпити порядок проведення зборів в режимі відеоконференції. Оскільки така технічна можливість є надзвичайно корисною в процесі діяльності товариства.

Зазвичай витрати на проведення загальних зборів несе товариство, проте, якщо такі збори проводяться за ініціативою учасника або кількох учасників, які володіють 10% та більше статутного капіталу, то витрати на їх проведення несуть ініціатори, якщо загальні збори не приймуть інше рішення [13].

Хід проведення загальних зборів та результати голосування і прийняті рішення фіксуються в протоколі засідання, який підписує голова загальних зборів, або уповноважена зборами особа. При цьому всі присутні учасники мають право поставити свій підпис в протоколі.

Важливим, на нашу думку, є чітке визначення питання щодо місця проведення загальних зборів. Так, збори проводять на території України за місцезнаходженням товариства. Також, передбачена можливість проводити загальні збори за кордоном, але за умови, що таке рішення прийняли всі 100% учасників товариства і, крім того, оформили таку згоду в письмовій формі. Раніше подібна норма була прописана лише для акціонерних товариств [5].

Тож, проаналізувавши питання щодо порядку скликання та проведення загальних зборів, можемо дійти висновку, що Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачена можливість визначення статутом відмінного від встановленого Законом строку та способу повідомлення учасників про скликання зборів. Також, встановлено право виконавчого органу товариства на відмову в скликанні загальних зборів на вимогу учасників товариства та покладення витрат на скликання і

проведення зборів на учасника (учасників), який ініціював проведення загальних зборів.

Крім цього, ст. 36 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено можливість учасників брати участь у зборах шляхом надіслання нотаріально засвідченого документу, що відображає його волевиявлення – так зване заочне голосування [13]. Голос учасника зараховується до результатів голосування, а такий документ повинен бути долучений до протоколу. Звичайно дана норма є актуальною у 2018 році, особливо, коли серед учасників товариства є нерезидент [65], однак на нашу думку вона дещо протирічить нормі ч. 3 ст. 33 цього ж Закону, яка регламентує, що загальні збори передбачають спільну присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань порядку денного. Тому, доцільно було б усунути це законодавче протиріччя.

Загалом рішення загальних зборів приймаються відкритим голосуванням учасників простою більшістю голосів учасників товариства, які мають право голосу [13].

Для деяких питань, зокрема внесення змін до статуту, змін розміру статутного капіталу та прийняття рішення про реорганізацію чи ліквідацію товариства потрібно 3/4 голосів його учасників.

Натомість є такі рішення, які приймаються лише одностайно. Наприклад, затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника, перерозподіл часток між учасниками, створення інших органів товариства та визначення порядку їх діяльності, а також рішення про придбання товариством частки або частини частки учасника [13].

Також, чинне законодавство визначає можливість приймати рішення шляхом опитування без класичного скликання зборів узагалі. Зокрема, це передбачено ст. 37 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Загальні збори у такій формі можуть бути ініційовані будь-яким учасником чи виконавчим органом, однак рішення може бути прийнято лише

одностайним голосуванням всіма учасниками. Вимога про одностайність голосування учасників має усунути ризик зловживань з такою формою голосування [13].

Процедура проведення опитування може бути детально прописана в статуті товариства. Зокрема, визначення засобів комунікації з допомогою яких можуть надсилатись запити із проектом рішення по питанням порядку денного (ч. 5 ст. 37), а також надсилати згоду із прийнятим проектом рішення (ч. 6 ст. 37), викладення вимоги до нотаріального засвідчення підпису учасників під час опитування (ч. 7 ст. 37) [13].

До речі, там же може бути прописана і заборона використовувати таку форму проведення загальних зборів як опитування.

Усі підписані письмові рішення, отримані від учасників товариства скріплюються, зберігаються разом та набувають статусу протоколу. Крім того, рішення, прийняте шляхом опитування, може бути оформлено у вигляді єдиного письмового документа, який підписали всі учасники товариства.

Варто зауважити, що законодавець обмежує коло питань, які можуть бути вирішені через процедуру опитування. Наприклад, шляхом опитування не можуть прийматися рішення про:

- 1) обрання та припинення повноважень членів наглядової ради та виконавчого органу;
- 2) внесення змін до статуту товариства чи прийняття рішення про провадження діяльності на підставі модельного статуту;
- 3) реорганізації товариства та затвердження статутів правонаступників;
- 4) ліквідацію товариства;
- 5) визначення розміру статутного капіталу та розмірів часток учасників товариства у випадках, передбачених цим Законом;
- 6) виключення учасника з товариства [13].

До того ж у ньому можна розширити даний перелік питань, прописавши додатково певні рішення, які не приймаються шляхом опитування у статуті товариства.

Важливою на нашу думку, є норма ст.37 Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», яка передбачає особливості проведення загальних зборів учасників товариством, що має одного учасника, а саме рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів учасників, приймаються таким учасником товариства одноособово та оформлюються письмовим рішенням такого учасника. Такий порядок раніше використовувався на практиці, але не мав закріплення в законі [13].

Хоча, на нашу думку, можна було прописати цю норму таким чином, що у ТОВ з одним учасником повноваження загальних зборів покладаються на такого учасника.

Отже, дослідивши права та обов'язки учасників товариства з обмеженою відповідальністю щодо безпосередньої участі в діяльності вищого органу ТОВ – загальних зборів, можемо дійти висновку, що новий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вніс багато позитивних моментів та деталізував порядок скликання та проведення загальних зборів тим самим усунувши протиріччя, що виникали на практиці між учасниками в процесі управління.

Зокрема, більш захищеними стали права міноритарних учасників, оскільки відтепер маючи 10% статутного капіталу учасник може ініціювати проведення загальних зборів.

На нашу думку, важливим є чітке визначення питання щодо місця проведення загальних зборів, а також можливості проведення загальних зборів з допомогою відеозв'язку чи інших засобів комунікації або ж шляхом опитування. Дана норма є актуальною на сьогоднішній день, особливо для товариств учасником яких є нерезидент.

Однак, в ході дослідження були певні застереження щодо заочного голосування учасників, зважаючи, що воно в деякій мірі суперечить ч. 3 ст. 33 цього ж Закону, яка регламентує, що загальні збори передбачають спільну присутність учасників товариства в одному місці для обговорення питань

порядку денного. Тому, ми вважаємо, що доцільно було б усунути це законодавче протиріччя.

2.3. Виконавчий орган товариства з обмеженою відповідальністю та наглядова рада: правовий статус та відповідальність перед учасниками

Необхідність запровадження такого органу як наглядова рада в товариствах з обмеженою відповідальністю назріла вже давно. Діяльність наглядової ради тісно пов'язана з розвитком товариства. Зокрема, в Україні багато акціонерних товариств вже реалізували зміну системи корпоративного управління, віддаючи перевагу дієвій наглядовій раді. З прийняттям Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» така можливість з'явиться і в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю [63].

Статтею 38 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» встановлено, що статутом товариства може бути передбачено утворення такого органу як наглядова рада. Цією ж статтею визначається, що наглядова рада є органом контролю та регулювання діяльності виконавчого органу. Так, до відання наглядової ради може бути віднесено право обрання виконавчого органу товариства, а також зупинення та припинення його повноважень [13]. Ми вважаємо, що це дасть змогу за необхідності оперативніше змінювати виконавчий орган.

Крім того, до компетенції наглядової ради товариства з обмеженою відповідальністю може бути віднесено встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу, що дасть можливість ще ретельніше контролювати їх діяльність і забезпечить можливість оперативного реагування на успіхи та провали діяльності виконавчого органу.

Наглядовій раді навіть можуть бути делеговані повноваження загальних зборів учасників товариства, крім тих, які віднесені законодавцем до виключної компетенції загальних зборів. Зокрема, до виключної компетенції загальних

зборів учасників віднесено обрання та припинення повноважень членів наглядової ради, визначення порядку їх обрання та особливості функціонування.

Відповідно до ч. 2 ст. 38 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що до складу наглядової ради товариства можуть входити незалежні члени [13]. На відміну від, наприклад, Закону України «Про акціонерні товариства» [5], Законом про товариства з обмеженою відповідальністю не конкретизовано вимоги до таких незалежних членів, тому вони мають бути визначені статутом. Так само в статуті має бути визначено порядок обрання та припинення повноважень членів наглядової ради, їх кількість, розмір винагороди, а також порядок діяльності та повноваження цього органу загалом.

На нашу думку, порядок формування та функціонування наглядової ради ТОВ може бути запозичений в акціонерних товариствах.

Так як і в Законі України «Про акціонерні товариства», Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачається необхідність укласти цивільно-правові договори чи трудові контракти із членами наглядової ради товариства. Договір може бути оплатним або безоплатним. Повноваження щодо підписання договору з боку товариства покладається на визначену загальними зборами уповноважену особу [5; 13].

Так само рішенням загальних зборів у будь-який час та з будь-яких підстав можуть бути припинені повноваження членів наглядової ради або такі члени можуть бути відсторонені від виконання повноважень. Варто зазначити, що у випадку припинення повноважень члена наглядової ради за рішенням загальних зборів, автоматично припиняється і договір, укладений з таким членом [13].

Тож, можемо дійти висновку, що фактично на наглядову раду будь-якого товариства покладається дві основні функції - представляти інтереси учасників та контролювати і координувати діяльність виконавчого органу. Задля виконання цих функцій наглядова рада за рішенням загальних зборів учасників

може бути наділена широким колом повноважень по управлінню діяльністю ТОВ, окрім тих повноважень, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників такого товариства.

Виконавчим органом товариства, який здійснює управління поточною діяльністю є директор, у разі створення одноосібного виконавчого органу або дирекція на чолі з генеральним директором, у разі створення колегіального виконавчого органу. Однак, статутом товариства може бути визначена інша назва для виконавчого органу [13].

Правове регулювання питання створення та діяльності виконавчого органу регламентовано ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Нагадаємо, що право призначати виконавчий орган відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» належить до компетенції загальних зборів товариства. Однак, відзначимо, що в цій нормі прямо не прописано право загальних зборів щодо припинення повноважень виконавчого органу, хоча воно впливає з інших норм цього Закону, зокрема п. 1 ч. 2 ст. 36, в якому йдеться, що шляхом опитування не можуть прийматись питання щодо обрання та припинення повноважень члена виконавчого органу.

Тому, на нашу думку доцільно було б доповнити п. 7 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» після слова обрання словами «та припинення повноважень».

Відповідно до ч. 2 ст. 38 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» право призначати виконавчий орган та припиняти його повноваження може бути надано і наглядовій раді [13].

Варто зазначити, що чинному законодавстві детально прописана процедура призначення колегіального виконавчого органу порівняно нормами Закону України «Про господарські товариства» [94].

Зокрема, ч. 6 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначає, що члени колегіального виконавчого

органу та його голова обираються шляхом голосування по кожному кандидату. Щоправда законодавець надає можливість учасникам товариства передбачити у статуті інший порядок, наприклад обрання списком чи шляхом кумулятивного голосування [62].

Основними завданнями, що покладається на виконавчий орган є вирішення питань щодо управління поточною діяльністю товариства та організація виконання рішень загальних зборів та наглядової ради.

З норм Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» можна виокремити наступні компетенції виконавчого органу:

- скликати загальні збори товариства, у випадку зниження вартості чистих активів більш як на 50% порівняно з показником на кінець попереднього року;
- скликати і займатись підготовкою до проведення чергових загальних зборів учасників;
- вчиняти всі необхідні дії для скликання загальних зборів учасників у разі отримання вимоги про проведення таких зборів або повідомити про вмотивовану відмову в їх скликанні;
- надавати можливість учасникам товариства ознайомитися з інформацією, необхідною для розгляду питань, що винесені на порядок денний загальних зборів;
- надсилати письмове попередження про прострочення внесення вкладу або частини вкладу до статутного капіталу товариства, учаснику товариства, який здійснив таке прострочення;
- встановлювати додатковий термін для погашення заборгованості, але не більше ніж 30 днів;
- скликати загальні збори учасників у випадку, коли певний учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом визначеного додаткового терміну;

- повідомити у письмовій формі всіх кредиторів товариства, вимоги яких не забезпечені заставою, гарантією чи порукою про рішення щодо зменшення статутного капіталу товариства [13].

Також виконавчий орган може вирішувати й інші питання, крім тих, які віднесено до виключної компетенції загальних зборів учасників та наглядової ради товариства, у разі її створення.

У своїй діяльності виконавчий орган підзвітний загальним зборам учасників і наглядовій раді товариства.

Як і раніше передбачалось нормами Закону України «Про господарські товариства» нормами чинного Закону визначено, що право представляти інтереси товариства та діяти від його імені без довіреності мають директор та генеральний директор [9; 13]. Однак, в нормі ч. 10 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасникам товариства надана можливість в статуті на свій розсуд визначити також всіх або певних членів дирекції діяти від імені товариства без довіреності окремо або тільки разом [13].

Нормами Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» регламентована процедура прийняття рішень колегіальним виконавчим органом. Наприклад, для прийняття рішень з окремих питань, які виходять за межі звичайної щоденної діяльності товариства, генеральний директор зобов'язаний скликати засідання виконавчого органу. Такий обов'язок виникає і у разі, коли статутом товариства передбачені обмеження щодо суми, типу чи предмета правочину, який генеральний директор може укладати одноосібно.

Варто зауважити, що за загальним правилом рішення приймаються більшістю голосів членів дирекції, а не більшістю від присутніх на засіданні. Однак статутом може бути визначено перелік питань при розгляді і прийнятті рішень по яким, передбачена інша кількість, голосів, однак не менша, а більша, ніж передбачена для звичайних питань. Така вимога міститься в нормі ч. 8 ст.

39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13].

При цьому важливим моментом є пряма заборона члену колегіального виконавчого органу передавати свій голос. А якщо, член виконавчого органу на час своєї відсутності залишив тимчасового виконуючого обов'язки, то за рішення прийняті призначеною ним особою такий член виконавчого органу нестиме солідарну відповідальність перед товариством [62].

Нормою ст. 7 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачена відповідальність і для генерального директора. Так, якщо він знехтує своїм обов'язком і не скличе засідання виконавчого органу, то така бездіяльність може слугувати підставою для розірвання з ним цивільно-правового або трудового договору (контракту) [13].

На нашу думку важливою є регламентація в нормах законодавства процедури припинення повноважень виконавчого органу. Так, ч. 13 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що директор та генеральний директор можуть бути звільнені або відсторонені лише шляхом обрання нових або призначення виконуючих обов'язки осіб на ці посади. Автоматично разом із звільненням цих осіб припиняється і договір із ними [65].

Однак, варто зазначити, що аналізуючи згадану вище правову норму, ми помітили юридичну неточність: у першому реченні мова йде про припинення повноважень одноосібного виконавчого органу – директора і керівника колегіального виконавчого органу – генерального директора, натомість нічого не сказано про припинення повноважень члена колегіального виконавчого органу. А у другому реченні йдеться, що правовим наслідком припинення повноважень одноосібного виконавчого органу і члена колегіального виконавчого органу є автоматичне припинення договору з ними, натомість не згадується про голову колегіального виконавчого органу.

Як слідує з ч. 6 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» законодавець відділяє членів колегіального

виконавчого органу і його керівника. Більше того, в даній правовій нормі однозначно визначено, що обрання голови такого органу відбувається не з числа його членів, а окремо проводиться голосування по кожному з членів і окремо по голові. Таким, чином голова колегіального виконавчого органу за своїм статусом не є членом колегіального виконавчого органу.

На нашу думку, це суттєве упущення, яке може на практиці по-різному трактуватись як юристами, так і судами, що призведе до неоднакового застосування правових норм і правових колізій. Тому доцільно внести зміни до ч. 13 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначивши, що повноваження директора, генерального директора та члена дирекції можуть бути припинені шляхом призначення нових осіб на зазначені посади або визначення тимчасово виконуючих їх обов'язки. Так само, щодо автоматичного припинення договору як правового наслідку припинення повноважень слід перелічити і одноосібний колегіальний орган, і голову колегіального виконавчого органу, і його члена як окремих суб'єктів.

Крім того, законодавець передбачає, що учасники товариства у статуті можуть передбачити вимогу щодо обрання нових членів чи осіб виконуючих їх обов'язки для всіх членів колегіального виконавчого органу, наприклад, у разі припинення повноважень голови такого органу [98].

Обов'язки та відповідальність членів наглядової ради та членів виконавчого органу ТОВ визначено в ст. 40 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Основний обов'язок членів наглядової ради та виконавчого органу товариства – діяти добросовісно і розумно в інтересах ТОВ.

Для забезпечення виконання цього обов'язку в ст. 42 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено порядок дій посадових осіб при конфлікті інтересів [13].

Зокрема, в ч. 4 ст. 42 зазначеного Закону визначено, що конфлікт інтересів – це конфлікт між обов'язком посадової особи товариства діяти

добросовісно і розумно в інтересах товариства та приватними інтересами такої особи або її афілійованих членів, перелік яких посадова особа має подати учасникам товариства при обранні на посаду. А у випадку їх зміни повідомляти товариство в п'ятиденний термін [13].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» афілійованими особами є:

- юридичні особи, серед яких одна здійснює контроль над іншою або обидві перебувають під контролем третьої особи;
- члени сім'ї фізичної особи - чоловік (дружина), а також батьки (усиновителі), опікуни (піклувальники), брати, сестри, діти та їхні чоловіки (дружини);
- фізична особа (члени її сім'ї) та юридична особа, якщо ця фізична особа (члени її сім'ї) здійснюють контроль над юридичною особою [5].

Отже, при виникненні конфлікту інтересів посадова особа зобов'язана повідомити виконавчий орган чи наглядову раду в термін двох днів, а виконавчий орган в свою чергу повідомляє усіх учасників товариства в такий самий термін.

Крім того, посадовим особам товариства протягом строку дії цивільно-правового чи трудового договору, а також протягом року після його розірвання, забороняється розголошувати інформацію, яка становить комерційну таємницю чи є конфіденційною, крім випадків прямо передбачених законом.

Законом також вводить солідарна відповідальність для членів виконавчого органу та наглядової ради всім своїм майном перед товариством за збитки, заподіяні їх діями або бездіяльністю, що на нашу думку є позитивним для захисту в першу чергу майнових прав та інтересів учасників такого товариства [34].

Крім того, вводить так звану презумпція вини до зазначених осіб. Тобто, члени виконавчого органу та наглядової ради звільняються від відповідальності лише у разі, якщо доведуть, що шкода товариству заподіяна не з їх вини [94].

Також надзвичайно важливим кроком для захисту інтересів учасників товариства є часткове запровадження механізму обмеження конкуренції для посадових осіб. Зокрема, члени виконавчого органу і наглядової ради не можуть здійснювати господарську діяльність (як ФОП чи учасники або посадові особи інших товариств) у сфері діяльності того товариства, в якому вони займають керівну посаду, без попередньої згоди своїх роботодавців. Тобто, для членів наглядової ради - без згоди загальних зборів учасників, а для членів виконавчого органу – без згоди загальних зборів чи наглядової ради [28].

Порушення цієї вимоги є підставою для розірвання цивільно-правової угоди чи трудового договору (контракту) з такою особою, причому без виплати компенсації.

Серед інших повноважень та обов'язків виконавчого органу відзначимо, що на нього покладається відповідальність за зберігання документів товариства та вперше визначено перелік таких документів, зокрема:

- 1) протокол зборів засновників товариства (рішення одноосібного засновника);
- 2) статут товариства та зміни до статуту;
- 3) протоколи загальних зборів учасників;
- 4) документи товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них;
- 5) положення про філії (представництва) товариства у разі їх створення (відкриття);
- 6) протоколи засідань наглядової ради товариства та колегіального виконавчого органу товариства, накази і розпорядження виконавчого органу товариства;
- 7) аудиторські висновки та результати надання інших аудиторських послуг;
- 8) річну фінансову звітність;
- 9) документи звітності, що подаються відповідним державним органам;
- 10) документи, пов'язані з випуском емісійних цінних паперів;

11) інші документи, передбачені законодавством, статутом товариства, рішеннями загальних зборів учасників, наглядової ради та виконавчого органу товариства;

12) документи, що підтверджують права товариства на майно;

13) документи бухгалтерського обліку [13].

Виконавчий орган товариства забезпечує кожному учаснику або його представнику доступ до зазначених документів та в десятиденний строк в 3 дня надходження письмової вимоги надає такому учаснику копії відповідних документів.

Отже, проаналізувавши норми Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», які регламентують діяльність наглядової ради та виконавчого органу товариства ми дійшли висновку, що діяльність наглядової ради тісно пов'язана з розвитком товариства, тому необхідність створення такого органу в товариствах з обмеженою відповідальністю назріла вже давно. Порядок формування та функціонування наглядової ради товариства може бути запозичений в акціонерних товариствах.

Також, було досліджено правовий статус виконавчого органу товариства, який здійснює управління поточною діяльністю. Зокрема, розглянули яким чином захищені права та інтереси учасника товариства під час здійснення цієї діяльності. На підставі аналізу було встановлено, що нормами законодавства передбачена відповідальність для членів виконавчого органу та наглядової ради всім своїм майном перед товариством за збитки, заподіяні їх діями або бездіяльністю, запроваджено механізм обмеження конкуренції для посадових осіб: члени виконавчого органу і наглядової ради не можуть провадити господарську діяльність як фізичні особи - підприємці, учасники або посадові особи інших товариств у сфері діяльності того товариства, в якому вони займають керівну посаду, без попередньої згоди загальних зборів учасників. Крім того, введено поняття конфлікт інтересів та детально прописано обов'язки посадових осіб при його виникненні та передбачено обов'язок зберігати

комерційну таємницю та конфіденційну інформацію навіть після розірвання договору з товариством.

Отже, вивчаючи інститут корпоративного договору, який запроваджується в Україні Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та процедуру правового регулювання управління товариством з обмеженою відповідальністю можемо зробити наступні висновки.

По-перше, дослідивши питання розвитку інституту корпоративного договору в законодавстві України, проаналізувавши сутність та предмет даного договору можемо дійти висновку, що корпоративним договором є документ, в якому учасники товариства домовляються взаємодіяти один із одним, а також із товариством у певний спосіб.

По-друге, корпоративний договір досить популярний в праві закордонних країн та за своєю правовою природою є дієвим інструментом, який дозволяє встановлювати особливості корпоративного управління між учасниками в межах конкретного товариства з обмеженою відповідальністю та ефективно регулювати процеси управління в товаристві. Крім того, його регламентація в нормах законодавства надзвичайно важлива на практиці.

По-третє, дослідивши права та обов'язки учасників товариства з обмеженою відповідальністю щодо безпосередньої участі в діяльності вищого органу товариства – загальних зборів, можемо дійти висновку, що новий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вніс багато позитивних моментів та деталізував порядок скликання та проведення загальних зборів тим самим усунувши протиріччя, що виникали на практиці між учасниками в процесі управління. Зокрема, більш захищеними стали права міноритарних учасників, оскільки відтепер маючи 10% статутного капіталу учасник може ініціювати проведення загальних зборів.

По-четверте, необхідність створення наглядової ради в товариствах з обмеженою відповідальністю назріла вже давно. В даному питанні позитивним

є досвід акціонерних товариств, які вже реалізували зміну системи корпоративного управління, віддаючи перевагу дієвій наглядовій раді.

По-п'яте, законодавець врахував ті проблемні моменти, які виникали у учасників товариства через неналежну діяльність або бездіяльність виконавчого органу та норми чинного законодавства передбачив декілька способів захисту прав учасників під час здійснення управління поточною діяльністю товариства.

На нашу думку всі ці зміни в законодавстві, що регулює діяльність товариств з обмеженою відповідальністю позитивно вплинуть на процес управління та подальший розвиток товариств з обмеженою відповідальністю в Україні.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ У РАЗІ ЗМІНИ СКЛАДУ УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

3.1. Підстави для змін у склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю

Раніше однією з рис товариства з обмеженою відповідальністю була його закритість, пов'язана, насамперед, із складним механізмом зміни учасників та переходу їх часток у статутному капіталі товариства. Складність полягала в тому, що незалежно від підстав набуття особою прав на частку у статутному капіталі обов'язковою вимогою було внесення змін до статуту. Також на практиці траплялись непоодинокі випадки блокування реєстрації змін у складі учасників та порушення прав особи, що набула частку на законних підставах. Загалом, зміна складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю була одним з найбільш проблемних і спірних аспектів. Такий висновок слідує із практики застосування правових норм, які регламентують функціонування інституту товариства з обмеженою відповідальністю [56].

Системний аналіз норм Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» дає змогу виділити декілька підстав для зміни у складі учасників товариства, зокрема:

- 1) вихід учасника з товариства за власним бажанням;
- 2) відступлення учасником своєї частки в статутному капіталі товариства іншій особі – одному або кільком учасникам цього товариства чи третій особі;
- 3) смерть фізичної особи або ліквідація юридичної особи - учасника товариства;
- 4) виключення учасника з товариства;
- 5) звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі товариства [13].

Варто зазначити, що у разі внесення змін, пов'язаних із зміною складу учасників, товариство зобов'язане подати відповідні документи для проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі. Така вимога міститься в п. 10 ч. 4 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [11]. В цій же правовій нормі визначено, які саме документи мають бути подані державному реєстратору, залежно від підстави для зміни у складі учасників, зокрема:

- оригінал чи нотаріально засвідчену копію рішення уповноваженого органу управління товариства про вихід із складу учасників та/або заяву про вихід із складу учасників з нотаріально засвідченим підписом для учасника - фізичної особи;
- договір чи інший документ про перехід чи передачу частки учасника у статутному капіталі товариства;
- рішення уповноваженого органу про примусове виключення із складу учасників товариства;
- ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи або рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою [11].

Дуже важливими є зміни, внесені до ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань». Так, дану норму доповнена частиною 5 яка визначає, що для державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР про склад учасників товариства з обмеженою відповідальністю уповноважені особи окрім заяви про державну реєстрацію та квитанції про сплату адміністративного збору подаються один з таких документів:

- рішення загальних зборів учасників товариства про виключення учасника з товариства;
- заяву про вступ до товариства;
- заяву про вихід з товариства;
- акт приймання-передачі частки у статутному капіталі товариства;

- судові рішення, що набрало законної сили, про стягнення з відповідача – учасника товариства частки у статутному капіталі [11].

Якщо порівняти зазначений перелік документів з переліком підстав для змін у складі учасників товариства, можемо зробити висновок, що вони цілком відповідають один одному та разом з тим взаємодоповнюють.

В науковій доктрині окремі вчені, зокрема І. Городецька, звертає увагу, що вихід зі складу учасників товариства може бути добровільним, який цілком залежить від волі цього учасника, або примусовим, який не залежить від його волі. Добровільним, на її думку є вихід зі складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю у разі відступлення частки в статутному капіталі одному чи декільком учасникам цього товариства або третім особам, а також перехід частки до правонаступників. Примусовим – виключення учасника з товариства. Також, на думку І. Городецької не є примусовим та разом з тим не залежить від волі особи така підстава зміни у склад товариства як смерть фізичної особи [32].

Дещо іншої думки дотримується В. Рубан, який погоджується з обраним критерієм для класифікації підстав зміни учасників товариства, однак саму класифікацію вважає недосконалою. В обґрунтування своєї позиції він зазначає, що вихід зі складу учасників товариства є самостійною підставою для зміни складу учасників, правовим наслідком якого є виплата частини вартості майна товариства. Зважаючи на це, таку підставу як відступлення своєї частки в товаристві іншій особі не можна вважати виходом учасника також [87, с. 63].

Оскільки на думку В. Рубана ключовим критерієм для поділу підстав зміни у складі учасників залишається волевиявлення учасника, то зазначені підстави слід розділити на дві групи наступним чином.

До першої групи належать підстави, які залежать від волі учасника: відступлення учасником своєї частки в статутному капіталі товариства іншому учаснику товариства чи третій особі, добровільний вихід учасника з товариства, а також проведення реорганізації чи ліквідація учасника товариства – юридичної особи. До другої групи - ті підстави, які виникають поза волею

учасника: примусове виключення учасника з товариства, смерть фізичної особи – учасника товариства, звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі, примусова реорганізація/ліквідація учасника – юридичної особи у випадках, передбачених законодавством [87, с. 63].

Ми погоджуємось з поглядами В. Рубана на проведення класифікації підстав зміни у складі учасників товариства та вважаємо її більш обґрунтованою, однак на нашу думку вказана класифікація має виключно теоретичне значення і практичної ролі при правозастосуванні норм щодо змін у складі учасників товариства не має.

Разом з тим, для цілей нашого дослідження важливо більш детально розглянути та проаналізувати кожен з підстав внесення змін до складу учасників товариства.

Першою підставою є вихід учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Раніше право учасника на вихід з товариства було регламентовано в ст. 116 ЦК України та ст. 10 Закону України «Про господарські товариства». Учасник товариства з обмеженою відповідальністю мав право у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників та самого товариства. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язувався ні з рішенням загальних зборів учасників, ні з внесенням змін до установчих документів товариства. Єдиною умовою було попередження товариства про вихід у строк, передбачений ч. 1, 2 ст. 71 Закону України «Про господарські товариства» [9].

Новий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначає певні особливості в реалізації права учасника товариства на вихід.

Насамперед, скасовується вимога про необхідність надання учасником, який прийняв рішення вийти з товариства, письмової заяви про свій вихід за три місяці до виходу або в інший строк, встановлений статутом товариства. На відміну від такого повідомлення про вихід пропонує дещо інший порядок

виходу учасника, який визначається залежно від розміру частки учасника товариства у статутному капіталі [37].

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник товариства, який має у статутному капіталі частку менше ніж 50 відсотків, які і раніше може вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників [13].

В той же час у ч. 2 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено зовсім інший порядок виходу з товариства для учасника, який володіє часткою 50 або більше відсотків. Такий учасник може вийти з ТОВ лише за згодою інших учасників [13]. Тобто, можливість виходу мажоритарного учасника допускається тільки за умови надання згоди на це міноритарними учасниками товариства.

Таке рішення має бути ухвалене загальними зборами учасників в місячний строк з дня подання учасником заяви, якщо статутом товариства не визначений інший термін. У разі, якщо для виходу учасника необхідна згода інших учасників товариства, він може вийти з товариства протягом одного місяця з дня надання такої згоди останнім учасником, якщо менший строк не передбачений цією згодою.

Розробники нового Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» обґрунтовують передбачені обмеження для виходу мажоритарного учасника тим, що в переважній більшості випадків саме він здійснює контроль над товариством і його виконавчим органом, в той же час надання йому можливості вимагати виходу з товариства в умовах, коли він контролює виконавчий орган, створює надзвичайно високий ризик порушення прав учасників товариства шляхом виведення більшої частини активів на підставі виплати йому компенсації вартості його частки в капіталі товариства [21].

Що ж стосується моменту, з якого особа вважається такою, яка вийшла з товариства, то з огляду на попереднє правове регулювання у судовій практиці сформувалися два протилежні підходи. Згідно з першим - моментом виходу

учасника з товариства вважалась дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства або вручення заяви цим особам органами зв'язку [98]. Відповідно до другого підходу таким моментом вважалась дата спливу строку, передбаченого ч.1 ст. 148 ЦК України, або інша дата, зазначена у заяві учасника, якщо така дата визначена з дотриманням вимог цієї норми ЦК України [4].

Новим Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», зокрема нормами ч. 5 ст. 24, повністю усунуто колізії, які виникали раніше при правозастосуванні норм щодо моменту виходу учасника з ТОВ та чітко встановлено, що учасник вважається таким, що вийшов з товариства - з дня державної реєстрації його виходу [13]. Це значить, що такий учасник має право в односторонньому порядку вносити зміни до ЄДР. Для здійснення такої реєстрації учаснику достатньо подати реєстратору заяву про вихід з товариства.

Учасник, який володіє часткою 50 або більше відсотків додаткову потрібно подати документ, що підтверджує згоду від інших учасників на його вихід, справжність підписів на якому засвідчується нотаріально. Така вимога міститься абз. 4 ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [11].

При цьому варто врахувати, що Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ч. 5 ст. 24) прямо забороняє вихід учасника з товариства, якщо внаслідок цього в товаристві не залишиться жодного учасника [13]. Така норма на нашу думку є цілком логічною, оскільки в разі виникнення такої ситуації потрібно приймати рішення про припинення товариства шляхом ліквідації.

Правові наслідки виходу учасника з товариства визначені в ч. 6-12 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [56].

Основним наслідком є обов'язок товариства виплатити учаснику, що припинив участь в товариства, вартість належної йому частки. Для цього

товариство зобов'язане не пізніше 30 днів з дня, коли дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника повідомити колишньому учаснику вартість його частки. Крім цього надати учаснику, що прийняв таке рішення, обґрунтований розрахунок та копії документів, які необхідні для розрахунку вартості належної йому частки.

Нормами ч. 6 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що вартість частки учасника визначається станом на день, що передував дню подання ним заяви про вихід з товариства. При цьому вартість частки має бути визначена з огляду на ринкову вартість сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки учасника, що залишає товариство [13].

Варто відзначити, що зобов'язання зі сплати грошових коштів учаснику товариства, який вийшов може бути замінено зобов'язанням із передачі іншого майна за взаємною згодою цього учасника та товариства.

Відповідно до ч. 7 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» товариство повинно виплатити колишньому учаснику вартість його частки пропорційно до розміру оплаченої ним частини цієї частки або, у разі досягнення, згоди передати інше майно протягом одного року з дня, коли дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника [13].

Цією ж нормою передбачено, що статутом товариства, який діє на момент виходу учасника, може встановлюватися інший строк для здійснення такої виплати.

Варто зазначити, що окремі юристи висловлюють застереження з приводу права товариства встановлювати у статуті інший строк. На їх думку законодавець таким чином дозволяє визначати більш тривалий строк для розрахунків із колишнім учасником. Наприклад, керуючись принципом «дозволено все, що не заборонено законом», товариство може передбачити у статуті строк для розрахунків, наприклад, 50 років. У такому разі для товариства фактично не наступить жодних майнових наслідків, але при цьому будуть значно обмежені майнові права учасника, який вийшов [30].

Однак, на нашу думку такі застереження не виправдані, оскільки законодавством передбачено, що відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього лише одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Тобто, всі учасники товариства попередньо, при внесенні відповідних положень до статуту, надають згоду і розуміють правові наслідки, які для них настануть у випадку виходу зі складу товариства.

Разом з тим статутом товариства можуть бути передбачені не тільки інший строк для проведення розрахунків, а й порядок, розмір та спосіб їх проведення [13].

Отже, проаналізувавши першу підставу для змін у складі учасників товариства, можемо зробити висновок, що норми нового законодавства з одного боку значно спрощують можливість виходу міноритарного учасника, а з іншого звужують та обмежують безумовність виходу будь-якого учасника з товариства з обмеженою відповідальністю. Варто відзначити, що надзвичайно позитивними прийняті норми, які визначають момент припинення корпоративних прав учасника товариства у разі його виходу, оскільки це усуне багато протиріч, які виникали в правозастосовній та судовій практиці при визначенні даних питань. Крім того, важливими є норми, які встановлюють правові наслідки виходу учасника з товариства.

Другою підставою для змін у складі учасників товариства є відступлення учасником своєї частки в статутному капіталі товариства.

Така підстава передбачена ч. 1 ст. 21 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Так, учасник має право відчужувати свою оплачену частку (частину частки) у статутному капіталі товариства іншим учасникам товариства або третім особам [13].

Своє право учасник може реалізувати як на оплатній основі, так і безоплатно. При цьому ціну продажу частки сторони визначають на власний розсуд, і вона не залежить від розміру внеску учасника у власний капітал під час створення товариства [37].

Однак, право на відчуження оплаченої частки у статутному капіталі товариства не є безумовним. Статутом товариства учасники можуть передбачити, що право на відсудження частки або надання її в заставу допускається лише за згодою інших учасників. Таке рішення приймається одностайно, при участі усіх учасників товариства.

На нашу думку, передбачення у статуті отримання згоди на відчуження частки є досить важливим, оскільки таким чином будуть забезпечені майнові права та інтереси усіх учасників. На підставі системного аналізу норм до чинного законодавства, ми дійшли висновку, що на практиці можливі випадки, коли відчуження учасником своєї частки може відбуватися взагалі без участі товариства шляхом державної реєстрації змін до відомостей про розміри часток у статутному капіталі чи склад учасників товариства. Для цього учаснику товариства, який відчужує частку або набувачу цієї частки потрібно звернутись до державного реєстратора в порядку, передбаченому ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» та подати відповідний пакет документів [37].

Зауважимо, що такий правовий механізм з одного боку спрямований на захист прав та інтересів особи, що набула частку у статутному капіталі товариства на законних підставах. З іншого – він містить певні ризики для товариства з обмеженою відповідальністю та інших учасників. Зокрема, створюється ризик рейдерського захоплення, адже без відома та погодження інших учасників частка у статутному капіталі може опинитись у руках невідомих осіб. Відповідно ці особи матимуть всі корпоративні права учасника товариства, наприклад, отримають доступ до документів (ч. 4 ст. 43), зможуть блокувати прийняття рішень, для яких вимагається одностайність та внесення змін до статуту, оскаржувати правочини тощо [30].

Однією з запобіжних мір від такого недобросовісного входження третьої особи у товариство, на нашу думку, є переважне право учасників товариства на придбання частки іншого учасника, що продається третій особі.

Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасник має переважне право на купівлю всієї частки, що запропонована до відчуження. Придбання частки пропорційно розміру власної передбачено лише у разі, коли намір скористатися переважним правом виявили кілька учасників товариства [13].

Проаналізувавши норми ч. 6-8 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» можемо зробити висновок, що можливі певні виключення, коли переважне право не застосовується, зокрема:

- такий порядок закріплений статутом товариства (відповідні положення можуть бути внесені до статуту, змінені або виключені з нього лише одностайним рішенням загальних зборів, у яких взяли участь всі учасники товариства);
- такий порядок закріплений корпоративним договором, стороною якого є учасник, який має намір відчужити частку;
- продаж частки здійснюється на аукціоні (публічних торгах) [13].

Порядок реалізації переважного права детально прописаний в ч. 3-4 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13].

Так, учасник товариства, який має намір продати свою частку третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про істотні умови продажу (зокрема, ціну та розмір частки) [98].

При цьому реалізація переважного права можлива протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку.

Частка може бути відчужена третій особі у разі, якщо жоден з учасників товариства у вказаний строк не повідомив письмово про намір скористатися своїм переважним правом.

В такому випадку вважається, що згода надана на 31 день з дати отримання повідомлення, і частка може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства [13].

Однак ми вважаємо, що в запропонованому механізмі реалізації переважного права виникає одразу два проблемних аспекти:

По-перше, можливість реалізації переважного права залежить від факту отримання письмового повідомлення. При цьому у разі наявності корпоративного конфлікту між учасниками для блокування продажу частки достатньо не отримувати кореспонденцію. В такому випадку особа, яка має намір продати частку, не зможе отримати належні докази відсутності порушення переважного права при відчуженні частки [94].

Для уникнення подібних випадків, на нашу думку доцільно в статуті прописувати додаткові варіанти повідомлення про намір учасника продати частку, наприклад, шляхом публікації на сайті компанії чи в інших джерелах. Однак, в такому випадку, у разі виникнення спору суди скоріш за все ігноруватимуть норми статуту, які фактично обмежують права, передбачені законом.

По-друге, законодавець визначає, що у разі відсутності заперечень згода вважається наданою на 31 день з дати отримання повідомлення. Разом з тим, може виникнути ситуація, коли учасник в рамках передбаченої Законом процедури реалізує переважне право, наприклад, на 30 день шляхом направлення письмового листа. На 31 день, незважаючи на реалізацію переважного права, повідомлення ще не буде отримано особою, яка має намір продати частку. Однак, в силу закону частка на 31 день вже може бути відчужена третій особі [42].

Тому, на нашу думку, потрібно внести зміни до ч. 3 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» стосовно визначення строку, коли згода буде вважатись наданою.

Досить важливими та актуальними на наш погляд є норми ч. 4-5 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», в яких закріплені спеціальні способи судового захисту інтересів учасників при відчуженні частки [13].

Так, у разі реалізації переважного права сторони зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу частки.

Якщо ж у вказаний строк продавець ухиляється від укладення договору, покупець має право звернутися до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу укладеним на запропонованих продавцем умовах.

Якщо ж ухиляється покупець – продавець має право реалізувати свою частку третій особі на раніше повідомлених учасникам товариства умовах.

При цьому спосіб судового захисту прав учасників, переважне право яких порушено укладанням договору відчуження частки, залишився незмінним – переведення в судовому порядку на себе прав і обов'язків покупця. Позовна давність за такими вимогами становить один рік [37].

Наявність в законі чітко сформульованих способів захисту інтересів всіх учасників є безумовним досягненням. Разом з тим, невирішеним є питання способу захисту інтересів учасника, який має намір продати свою частку третій особі, коли інший учасник чи учасники ухиляються від отримання повідомлення для блокування можливості продажу частки.

Продаж частки в ТОВ може бути оформлено договорами з різними назвами, зокрема: договором купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ, договором купівлі-продажу корпоративних прав, договором відступлення корпоративних прав тощо. Зазвичай у таких договорах маються на увазі саме відносини з купівлі-продажу корпоративних прав [42].

Варто зазначити, що у листі Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва від 25 серпня 2004 р. № 5764 було висловлено правову позицію, що договір купівлі-продажу корпоративних прав повинен бути нотаріально засвідчений [17]. Однак, норми чинного законодавства такої вимоги не містять, отже такий договір достатньо укласти в простій письмовій формі.

У Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а саме ст. 25, також передбачено, що право придбання частки у власному статутному капіталі за певних умов має саме товариство.

Товариство може придбати частку у власному статутному капіталі за таких умов:

- статутний капітал не зменшується на розмір придбаної частки;
- на день придбання частки товариство сформує резервний капітал у розмірі ціни, за яку було придбано таку частку;
- сформований резервний капітал забороняється використовувати для здійснення виплат на користь учасників товариства [13].

Договір про відчуження частки товариством, який є відплатним, укладається за одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства.

Товариство, яке придбало частку учасника без зменшення статутного капіталу, зобов'язане здійснити відчуження такої частки відплатно не пізніше ніж через один рік з дня її придбання [13].

Отже, розглянувши підставу для змін у складі учасників товариства, можемо зробити висновок, що норми законодавства досить детально визначають порядок реалізації права учасників на відчуження частки у товаристві з обмеженою відповідальністю, зокрема важливим є той факт, що залишився інститут переважного права на придбання відчужуваної частки.

Однак, на нашу думку окремі норми закладають підстави для можливого зловживання окремими учасниками товариства своїми правами при конфлікті інтересів. Зокрема, можливість реалізації переважного права залежить від факту отримання письмового повідомлення, а крім того не передбачено терміну для отримання згоди на реалізацію переважного права учасника. Тому доцільно було б внести зміни до законодавства, аби усунути можливі суперечності, які виникатимуть між учасниками в процесі реалізації своїх прав.

Третьою підставою для змін в складі учасників товариства є смерть фізичної особи чи припинення юридичної особи – учасника товариства.

Важливо зазначити, що порівняно з ч. 3 ст. 69 Закону України «Про господарські товариства» відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про

товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» значно спрощено порядок спадкування частки учасника [9; 13].

Так, чинними на сьогоднішній нормами законодавства регламентовано, що у разі смерті або припинення учасника товариства його частка переходить до спадкоємця чи правонаступника без згоди учасників товариства [13].

Як бачимо даною нормою також однозначно вирішено питання, яке раніше викликало суперечності - що саме є об'єктом корпоративних прав, які спадкуються: частка у статутному капіталі, корпоративні права загалом чи право на вступ до товариства [96].

Таким чином, спадкоємцю учасника-фізичної особи або правонаступнику учасника-юридичної особи більше не потрібна згода дійсних учасників на вступ до товариства. Для реалізації цього права внесені зміни до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», відповідно до яких спадкоємець фізичної особи або правонаступник юридичної особи може стати учасником товариства на підставі нотаріально засвідченої заяви про вступ до товариства, поданої державному реєстраторові (нотаріусу) із документом, що підтверджує право на спадщину або реорганізацію юридичної особи [25; 11].

З 17 березня 2019 року набере чинності ч. 2 ст. 23 Закону про товариства з обмеженою відповідальністю, згідно якої у разі смерті учасника, частка якого у статутному капіталі товариства становить менше 50 відсотків, та за відсутності протягом 1 року з дня закінчення строку прийняття спадщини заяви спадкоємця про вступ до товариства, товариство може виключити відповідного учасника. Якщо частка учасника у статутному капіталі товариства становить 50 відсотків або більше, товариство у вказаній ситуації може прийняти лише рішення про ліквідацію [13].

При цьому Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначає два режими спадкування частки залежно від її розміру:

1. Якщо частка померлого учасника становила менше 50%, а протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини спадкоємці такого учасника не подали заяву про вступ до товариства, товариства з обмеженою відповідальністю може виключити учасника з товариства.

Враховуючи, що строк на прийняття спадщини за загальним правилом становить 6 місяців, то через рік та 6 місяців з моменту смерті учасника інші учасники можуть його виключити, якщо спадкоємці не вступили до товариства. Таке рішення приймається без врахування голосів учасника, який виключається. Фактично статусу учасника товариства позбавляють вже померлу особу. В такому випадку спадкоємці отримують ринкову вартість частки спадкодавця. На підставі рішення загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю про виключення учасника з товариства державний реєстратор вносить запис про зміну складу учасників та про зменшення розміру статутного капіталу на розмір відповідної частки у статутному капіталі [31].

2. Якщо ж частка померлого учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю становила 50% або більше, товариство може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією товариства, без врахування голосів цього учасника.

При цьому з конструкції правової норми вбачається, що обмежень по строку для прийняття такого рішення та необхідність чекати на вступ чи не вступ спадкоємців до товариства не передбачено. Тобто право на ліквідацію інші учасники можуть реалізувати в будь-який момент після смерті учасника із часткою 50% і більше [31].

Отже, на нашу думку, правові норми в редакції Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» щодо вступу у товариства спадкоємця (правонаступника) покликані захистити їх права від можливого блокування вступу у товариство, як це траплялось на практиці, коли потрібна була згода інших учасників.

Інші підстави для зміни у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю такі як виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю та звернення стягнення на частку у статутному капіталі учасника товариства також потребують детального аналізу та вивчення. Однак, враховуючи їх об'ємність і комплексність при проведенні аналізу означених питань, вони будуть розглянуті в наступних підрозділах даного дослідження.

Отже, можна з впевненістю стверджувати, що Закон про товариства з обмеженою відповідальністю суттєво змінює правила та процедури виходу учасника з товариства, відчуження частки у статутному капіталі товариства іншому учаснику або третій особі. При цьому, врегульовує низку пов'язаних з такими процедурами питань, які раніше не мали чіткого регулювання. Разом з цим, в ході дослідження було виявлено певні прогалини, які потребують подальшого уточнення та доопрацювання.

3.2. Виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю як одна з форм корпоративної відповідальності

Передбачивши таку форму корпоративної відповідальності як виключення зі складу товариства, законодавець надає вагомий важіль для інших учасників щодо усунення перешкод, які виникають під час здійснення господарської діяльності, задля досягнення цілей товариства і захисту прав та інтересів його учасників у вигляді права на виключення недобросовісного учасника при чому незалежно від його волі.

Питання про виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю врегульовано Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», зокрема, п. 1 ч. 2 ст. 15, ч. 13 ст. 24 [13].

Правове регулювання питання про виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю також здійснюється Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та

громадських формувань» в частині проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу [11].

Крім того, право на виключення учасника зі складу товариства передбачено в нормі ч. 3 ст. 100 ЦК України (в редакції від 17.06.2018 р.), в якій визначено, що учасник товариства у випадках та в порядку, встановлених законом, може бути виключений з товариства [4].

Варто зазначити, що у новому Законі істотно змінено підхід до виключення учасника із товариства у порівнянні з Законом України «Про господарські товариства».

Проведемо порівняльний аналіз. Так, в Законі України «Про господарські товариства», який на сьогоднішній день втратив чинність, була окрема норма ст. 64, яка регламентувала підстави та порядок виключення учасника зі складу товариства з обмеженою відповідальністю. Зокрема, учасник товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більш як 50 відсотками загальної кількості голосів учасників товариства. При цьому цей учасник (його представник) у голосуванні участі не бере [9].

Крім того, на підставі аналізу норм ч.2 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» та ч.3 ст. 144 ЦК України, можна виокремити ще одну можливу підставу для виключення учасника товариства – невнесення або не повне внесення свого вкладу до статутного капіталу товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства [9; 4].

На відміну від старих норм, законодавець не включає до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» окремої узагальненої правової норми, яка б регулювала питання виключення учасника зі стаду товариства, натомість регламентує ці питання одразу в кількох різних нормах права. Таким чином, виключена норма, що дозволяла виключити учасника товариства у випадках, коли учасник товариства з обмеженою

відповідальністю систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства. Ця норма була виключена при підготовці проекту Закону до повторного другого читання.

На нашу думку, передумовою для виключення зазначено правової норми стала складність та проблемність реалізації її на практиці. Оскільки законодавство не дає однозначної відповіді на питання хто та яким чином має встановити та підтвердити, що учасник товариства систематично не виконує або неналежно виконує свої обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства. Тому в нормах чинного законодавства застосовано інший підхід до врегулювання цього питання, що виключає суб'єктивний підхід при прийнятті рішення про виключення учасника [32].

Також виключено норму, згідно якої товариство могло відмовити у прийнятті до його складу правонаступника (спадкоємця). Натомість додано правову норму, що міститься в ч. 2 ст. 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», яка надає право учасникам товариства виключити спадкоємця чи правонаступника учасника, який помер чи оголошений судом безвісно відсутнім – для фізичної особи або припиненим – для юридичної, у разі якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини він не подав заяву про вступ у товариство [13].

Варто зазначити, що застосування цієї підстави стане можливим лише з 17 червня 2019 року. Саме тоді норма ч. 2 ст. 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» набере чинності.

Таким чином можемо зробити, що згідно з України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» виключення учасників товариства можливе лише у випадках:

- прийняття рішення загальними зборами товариства, у разі, коли учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку;

- неподання заяви про вступ до товариства правонаступниками (спадкоємцями), у строк визначений Законом або статутом [13].

Однак, на сьогоднішній день учасники товариства можуть реалізувати своє право щодо виключення іншого учасника товариства лише у першому випадку, якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку.

Звертаємо увагу, що виключення учасника товариства є саме правом, а не обов'язком учасників. Такий висновок можемо зробити на підставі ч. 2 ст. 15 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в якій йдеться, що якщо учасник товариства не вніс вклад для погашення заборгованості протягом наданого додаткового строку загальні збори учасників, можуть прийняти одне з таких рішень:

- 1) про виключення учасника товариства;
- 2) про зменшення статутного капіталу на розмір неоплаченої частки учасника;
- 3) про перерозподіл неоплаченої частки (частини частки) між іншими учасниками товариства без зміни розміру статутного капіталу та сплату такої заборгованості відповідними учасниками;
- 4) про ліквідацію товариства [13].

Рішення про виключення зі складу товариства з обмеженою відповідальністю загальні збори приймають більшістю голосів усіх учасників, що мають право голосу з відповідних питань, якщо статутом не передбачено інше. При цьому не враховуються голоси, які припадають на частку учасника, який має заборгованість перед товариство.

Нагадаємо, що відповідно до ч. 2 ст. 59 Закону України «Про господарські товариства» для виключення учасника з товариства потрібно було понад 50% загальної кількості голосів учасників товариства. Також було не врегульовано важливе питання як визначається кількість голосів учасників під час їх підрахунку при голосуванні на загальних зборах учасників. А саме, потрібно рахувати голоси пропорційно внесених учасниками вкладів до

статутного капіталу або враховувати розмір часток, який зазначений у статуті товариства. З цього приводу була досить розрізнена як правозастосовна, так і судова практика [9].

Тож, на нашу думку надзвичайно важливим з практичної точки зору є чітке визначення, що при прийнятті рішення враховуються лише голоси учасників, які не мають заборгованості перед товариством.

Також зауважимо, що Конституційний Суд України вказує, що норми щодо виключення учасника ТОВ є імперативною, тобто такою, що дає можливість виключити учасника лише за єдиної умови - на підставі рішення загальних зборів учасників товариства. Такого висновку Конституційний Суд України дійшов в своєму рішенні у справі №1-рп/2013 від 05.02.2013 р. [19]. Тотожну думку висловив і Пленум Верховного Суду України у постанові «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. №13 [82]. Колегія суддів Верховного Суду України висловлює правову позицію, що виключення учасника з ТОВ відповідно до ст. 59 Закону України «Про господарські товариства» належить до компетенції зборів товариства, а не суду. У судовому порядку може бути розглянуто лише питання щодо правомірності чи неправомірності рішення загальних зборів учасників про виключення учасника з товариства і (або) його скасування [19].

Однак є інші позиції з цього приводу. Так, суддя Конституційного Суду України Лилак Д.Д. у справі №1-рп/2013 від 05.02.2013 р. виніс окрему думку. Зокрема, він погоджується з загальними висновками Конституційного Суду України, що виключення учасника з товариства як форма відповідальності в корпоративних правовідносинах належить до виключної компетенції загальних зборів учасників товариства. На його думку, ця санкція застосовується вищим органом управління і означає, що його некомпетентні вирішувати інші органи, наприклад виконавчий орган товариства з обмеженою відповідальністю (дирекція, директор). Такий висновок слідує зі змісту абз. 11 ч. 4 ст. 145 ЦК України, в якому йдеться, що питання, віднесені до виключної компетенції

загальних зборів учасників товариства, не можуть бути передані ними для вирішення виконавчому органу [66].

Саме тому, на думку судді Конституційного Суду України Лилака Д.Д. віднесення цього питання до компетенції загальних зборів учасників товариства не є перешкодою для його судового розгляду і здійснення правосуддя.

Більше того, суддя висловлює думку, що Президія Вищого Господарського Суду України в рекомендаціях господарським судам «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. №04-5/14 та Пленум Верховного Суду України в постанові «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 р. № 13, фактично «урізають» юрисдикцію судів, визначену ч. 2 ст. 124 Конституції України [66].

Ми погоджуємось з правовою позицією судді Конституційного Суду України Лилака Д.Д. та вважаємо, що для захисту інтересів усіх учасників корпоративних відносин доцільно було б внести зміни до чинного законодавства та доповнити Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» окремою нормою в якій регламентувати право на виключення зі складу товариства за рішенням суду.

Варто зазначити, що в редакції проекту Закону, який був прийнятий у першому читанні, норма, що регулює питання примусового виключення учасника зі складу товариства була проголосована. При цьому депутати врахували спірну правозастосовну і судову практику і визначили, що виключення учасника товариства можливе лише в судовому порядку. Підставою для подання відповідного позову мали би бути дії чи бездіяльність учасника, що унеможливають діяльність товариства або суттєво їй заважають. Право на подання позову до суду мали б учасник або учасники товариства, номінальна вартість часток яких у сукупності складає не менше 10 відсотків статутного капіталу.

В ході підготовки проекту Закону до другого читання були запропоновані два варіанти редакції ст. 24 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Однак, в обох випадках залишалась в силі про те, що примусове виключення учасника зі складу товариства з обмеженою відповідальністю можливе за рішенням суду. Різнилися запропоновані редакції статті лише підставами, які надають право звертатись до суду з позовом про виключення учасника товариства та відсоток голосів учасників товариства, які правомочні подавати такий позов.

В першій редакції пропонувалось, що підставами для виключення можуть бути невиконання або неналежне виконання учасником своїх обов'язків, передбачених законом, статутом, рішеннями загальних зборів учасників, або якщо дії чи бездіяльність учасника завдають шкоди товариству або іншим учасникам, а право на звернення до суду мають учасники товариства, сукупна номінальна вартість часток яких становить не менше 50 відсотків статутного капіталу товариства.

В другій редакції пропонувалось, що підстави для виключення учасника ТОВ будуть аналогічні тим, які передбачені в ст. 64 Закону України «Про господарські товариства», тобто систематичне невиконання або неналежне виконання обов'язків, або перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства, а право на подання позову мають учасники товариства, номінальна вартість часток яких у сукупності складає не менше 25 відсотків статутного капіталу товариства.

Однак під час повторного другого читання і прийняття Закону в цілому 06.02.2018 р. комітет з питань економічної політики Верховної Ради України вніс пропозицію виключити ст. 24 проекту Закону. В обґрунтування своєї позиції голова комітету заявив, що проектом передбачені випадки, коли учасника може бути виключено з товариства, зокрема в разі, якщо він не вніс або не повністю вніс свій вклад (п. 1 ч. 2 ст. 15), якщо спадкоємець чи

правонаступник учасника тривалий час (протягом роки) не з'являється (ч. 2 ст. 23).

Правові наслідки виключення учасника зі складу товариства передбачені в ч. 8-11 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та майже повністю відповідають правовим наслідкам, які настають у разі добровільного виходу учасника зі складу товариства.

Зокрема, товариство проводить грошову виплату оплаченої частини частки учаснику, якого виключили з товариства. За погодженням з ним зобов'язання зі сплати грошових коштів може бути замінено передачею іншого майна [13].

Вартість частки учасника визначається виходячи з ринкової вартості всіх часток учасників товариства в сукупності. Крім того, передбачено, що вартість частки визначається станом на день, що передував дню прийняття рішення про виключення учасника ТОВ.

При цьому, товариство зобов'язане надавати учаснику, якого виключено з товариства, доступ до даних фінансової звітності та інших документів, які необхідні для визначення вартості його частки. Не пізніше 30 днів з дня прийняття такого рішення загальними зборами учасників товариство зобов'язане повідомити колишньому учаснику або спадкоємцю чи правонаступнику вартість його частки [13].

Слід зазначити, що Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не встановлює строку для виплати вартості частки учаснику, якого виключено з товариства за рішенням загальних зборів учасників. Чи можна таке питання врегулювати статутом товариства, також незрозуміло, оскільки статут товариства може передбачати інші, ніж визначені законом строк, порядок, розмір та спосіб проведення розрахунків з учасником, а також порядок вибору суб'єкта оціночної діяльності, що буде визначати ринкову вартість частки учасника, лише для випадків виходу учасника з товариства, що слідує з норми ч. 12 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [67, с. 123].

Крім того, варто пам'ятати, що виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю є підставою для внесення змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Відповідно до ч. 4, 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» для проведення реєстраційних дій по внесенню змін до відомостей про юридичну особу, у тому числі змін до установчих документів юридичної особи, подається належний пакет документів, зокрема, примірник оригіналу або копія, засвідчена нотаріально рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про примусове виключення із складу засновників (учасників) юридичної особи [11].

Отже, проаналізувавши таку підставу зміни у складі учасників товариства як з притягненням одного з учасників до корпоративної відповідальності у формі виключення з товариства, можемо дійти висновку, що разом з набранням чинності Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в вітчизняному законодавстві зникне інститут примусового виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Хоча, новий Закон не встановлює обмежень щодо обумовлення цього питання з установчих документах, зокрема в корпоративному договорі та статуті товариства, однак на нашу думку такі зміни не доцільні і негативно позначаються на корпоративних правовідносинах, що виникають в процесі діяльності товариства.

Питання примусового виключення зі складу товариства як одна з форм корпоративної відповідальності обов'язково потребує законодавчого регулювання, адже це досить вагомий важіль впливу на учасника товариства, який своїми діями чи бездіяльністю порушує права інших учасників корпоративних правовідносин. Разом з тим, він дозволяє забезпечити рівний обсяг та доступ до управління інших учасників, а також захистити їх права від можливого блокування управлінського процесу зі сторони недобросовісного учасника.

З огляду на це, доцільно було б залишити норму про виключення учасника з товариства в наступній редакції: «учасник або учасники товариства, номінальна вартість часток яких у сукупності складає не менше 25 відсотків статутного капіталу товариства, мають право звернутися до суду з вимогою про виключення учасника з товариства в судовому порядку, якщо такий учасник систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства».

Зважаючи на вищевказане, питання про вдосконалення законодавчої бази, яка регулює питання щодо виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю, залишається актуальним.

3.3. Звернення стягнення на частку в товаристві з обмеженою відповідальністю на вимогу кредиторів учасника

Однією з підстав припинення корпоративних правовідносин, а відтак зміни у складі учасників товариства є звернення стягнення на частку в статутному капіталі на вимогу кредиторів учасника. Однак, раніше при стягненні боргу за рахунок корпоративних прав викликало доволі багато труднощів на практиці, адже правовий механізм, передбачений цивільним законодавством, зокрема ст. 149 ЦК України не узгоджувався з нормативно-правовими актами у галузі виконавчого провадження [4]. Так само ці правовідносини майже не досліджувались в науковій літературі.

Зокрема виникали такі протиріччя, що з одного боку було передбачено, що звернення стягнення на частку учасника в товаристві за його власними зобов'язаннями не допускається, оскільки товариство не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників. Такий висновок випливав з норм ст. 57 і ст. 73 Закону України «Про господарські товариства» [9]. І на нашу думку такі норми є цілком виправданими та необхідними, оскільки відмежовують товариство та роблять його незалежним від особистих зобов'язань учасника перед третіми особами.

Проте, з іншого боку, кредитори боржника, який є учасником товариства могли відповідно до ст. 149 ЦК України вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення [4]. Мета цих вимог – наступне звернення стягнення на виділене учаснику майно. Проте в одних випадках йдеться про звернення стягнення на частку в статутному капіталі, а в інших – про звернення стягнення на виділену товариством частину майна товариства. Об'єкт цих правовідносин різний: в одному випадку частка, в іншому — майно товариства, яке відповідає цій частці [62].

Такий підхід, на нашу думку має деякі вади. Кредитор змушений звертати стягнення на частину майна товариства, руйнувати його майнову основу, навіть тоді, коли він цього не хоче, наприклад, якщо кредитор і боржник являються учасниками одного товариства. Звернути стягнення на саму частку в статутному капіталі він не може, оскільки забороняє закон. Не має значення й думка інших учасників товариства.

На підставі аналізу правових норм на практиці був вироблений наступний порядок звернення стягнення на частку учасника-боржника:

- 1) кредитор пред'являє позов до суду про стягнення боргу з учасника-відповідача;
- 2) кредитор звертається до державної виконавчої служби за примусовим виконанням рішення суду;
- 3) державний виконавець встановлює факт недостатності майна боржника;
- 4) кредитор знову звертається до суду із позовом про виділення частки учасника-боржника;
- 5) кредитор звертається до державної виконавчої служби за примусовим виконанням рішення про стягнення з товариства частки учасника-боржника [98].

Як бачимо така процедура була дуже складною та надто довготривалою.

Крім того, в ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» було лише визначено, що заходами примусового виконання рішень є, зокрема, звернення стягнення корпоративні права, однак не було регламентовано детального порядку арешту, опису, оцінки та продажу корпоративних прав учасника-боржника [6]. Тому перші труднощі з практичної реалізації судового рішення у виконавця виникали одразу після винесення постанови про арешт.

З прийняттям новий Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вирішується проблемне питання щодо звернення стягнення на корпоративні права учасника товариства, оскільки встановлюється чіткий механізм такого стягнення [98].

Крім того, нарешті з Цивільного кодексу України виключено норму ст. 149. На нашу думку, такі зміни є надзвичайно позитивними та, зокрема, можуть заохотити банківські установи з більшою впевненістю надавати кредити бізнесу [4].

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» закріплено право на звернення стягнення на частку учасника товариства [13].

Разом з тим, звернення стягнення на частку учасника товариства в рамках виконавчого провадження має свої особливості. Воно здійснюється на виконання наступних виконавчих документів:

- про стягнення з учасника грошових коштів;
- про звернення стягнення на частку майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення зобов'язання іншої особи (наприклад, корпоративні права були передані в заставу для забезпечення виконання наданого іншій особі кредиту) [34].

На нашу думку варто було б до цього переліку включити виконавчі листи про звернення стягнення на частку, яка передана у заставу в забезпечення своїх власних зобов'язань. Адже формально судові рішення про звернення стягнення на частку в статутному капіталі, яка передана в заставу як забезпечення

виконання власних зобов'язань власника частки, не може бути здійснено відповідно до механізму, закріпленого в новому законі.

Тобто, можемо зробити висновок, що з прийняттям нового закону про ТОВ у кредитора з'явилося право звернути стягнення на корпоративні права учасника товариства, а саме – на частку товариства. Також новим законом закріплено право учасника товариства на передання його частки в заставу.

Враховуючи положення Закону України «Про виконавче провадження», слід зазначити, що виконавець має право звернути стягнення на частку учасника товариства лише у тому разі, якщо у боржника відсутні кошти та інші цінності, достатні для задоволення вимог кредитора. Крім випадків звернення стягнення на частку, яка була передана в заставу [6].

Про свій намір звернути стягнення на частку учасника виконавець зобов'язаний повідомити товариство та направити постанову про накладення арешту на частку. Така вимога міститься в ч. 2 ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13].

Протягом тридцяти днів з дня одержання такого повідомлення товариство має надати виконавцю відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника. Крім того, товариство зобов'язане надати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника з дня одержання такого постанови про накладення арешту на частку учасника. Вартість частки учасника визначається в такому ж порядку як це передбачено нормами ч. 8 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» для визначення вартості частки при добровільному виході чи виключенні учасника з ТОВ. Тобто, станом на день, що передував накладенню арешту на частку та виходячи з ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру частки такого учасник [13].

Такий розрахунок має провести виконавець в п'ятнадцятиденний термін з останнього дня терміну, в який товариство має надати необхідні документи для визначення вартості частки учасника-боржника.

Відповідно до ч. 5 ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено переважне право придбання частки учасника-боржника іншими учасниками товариства. Так, виконавець спочатку зобов'язаний запропонувати придбати частку учасника всім учасникам товариства окрім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права шляхом надіслання письмового повідомлення. У такому повідомленні має бути зазначена ціна, розмір частки та інші умови продажу [13].

Якщо жоден з учасників товариства протягом тридцяти днів з дати отримання повідомлення не надасть письмову відповідь виконавцю про намір скористатися своїм переважним правом, на тридцять перший день з дати отримання учасником повідомлення виконавця така частка може бути передана на реалізацію шляхом проведення аукціону.

Однак, в даному випадку виникають ризики, про які ми зазначали в ході дослідження питання щодо відчуження частки учасником товариства. Зокрема, може виникнути ситуація, коли учасник в рамках передбаченої Законом процедури реалізує переважне право, наприклад, на 30 день шляхом направлення письмового листа. На 31 день, незважаючи на реалізацію переважного права, повідомлення ще не буде отримано виконавцем. Однак, в той же час на 31 день частка учасника-боржника вже може бути виставлена на продаж через аукціон.

Якщо виконавець отримав від іншого учасника або учасників письмову згоду про намір скористатися своїм переважним правом, такий учасник (учасники) зобов'язаний протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу пропонуваної до продажу частки чи частини частки.

Якщо своїм кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони розділяють частку учасника-боржника пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства.

Покупець частки у статутному капіталі товариства повинен сплатити її вартість протягом десяти днів з дня укладення договору купівлі-продажу. Виконавець передає частку покупцю протягом десяти днів з дня надходження

оплати. Якщо оплата не буде здійснена у зазначений строк, договір купівлі-продажу вважається розірваним [13].

Однак, з норм законодавства не зовсім наразі зрозуміло, яким чином буде підписуватися договір купівлі-продажу зі сторони боржника та як документально буде оформлюватись перехід права власності на частку.

Якщо переважне право певного учасника товариства порушено, то він має звернутись до суду з позовом про переведення на себе прав і обов'язків покупця частки. Позовна давність за такими вимогами становить один рік.

Варто зауважити, що статутом товариства може бути передбачено інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки або частини частки між іншими учасниками товариства, відмови від реалізації переважного права учасників товариства або встановлюватися, що учасники товариства не мають переважного права [13].

Також переважне право учасника товариства не застосовується у разі, якщо це передбачено корпоративним договором, стороною якого є такий учасник.

Тобто, можемо зробити висновок, що перед зверненням стягнення на частку учасника товариства, виконавцю потрібно ознайомитись з порядком реалізації переважного права учасника товариства, який передбачений статутом товариства.

На підставі аналізу правових норм ст. 20, 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» можемо перелічити підстави, коли виконавець передає частку у статутному капіталі товариства на реалізацію шляхом проведення аукціону, зокрема:

- якщо товариство не надасть відомостей, необхідних для розрахунку вартості частки боржника;
- якщо товариство не надасть виконавцю та учаснику-боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника;

- якщо учасники товариства не скористаються правом на придбання частки;
- договір купівлі-продажу вважатиметься розірваним у зв'язку з неоплатою вартості частки [13].

Якщо продаж частки здійснюється на аукціоні (публічних торгах), переважне право учасника товариства не застосовується.

Таким чином, проаналізувавши таку підставу змін у складі учасників товариства як звернення стягнення на частку учасника-боржника у статному капіталі товариства, можемо зробити висновок, що норми чинного законодавства надав учаснику товариства з обмеженою відповідальністю право на передачу його частки в заставу, встановив можливість звернення стягнення на частку учасника товариства та надав переважне право учасникам товариства на придбання частки іншого учасника.

Проте, у процесі практичного застосування зазначених положень можуть виникнути питання, які на сьогоднішній день не врегульовані нормами Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Наприклад, даний Закон не містить норм, які уповноважують виконавця на підписання договору купівлі-продажу частки учасника, що укладається з іншим учасником товариства, який скористався своїм переважним правом на придбання частки іншого учасника товариства. У зв'язку з цим, вже сьогодні виникає питання про те, хто уповноважений на підписання договору купівлі-продажу частки.

Ще однією перешкодою у зверненні стягненні на частку може бути норма, яка встановлює, що виконавець наділений правом передати частку на реалізацію на аукціоні лише на тридцять перший день з дати отримання учасником повідомлення виконавця. Дана норма може створити ситуацію в якій кредитор не матиме змоги звернути стягнення на частку у статутному капіталі товариства, якщо інші учасники, які мають переважне право на придбання частки, не отримуватимуть умисно поштової кореспонденції.

Крім того, проблемними можуть стати питання пов'язані з проведенням оцінки вартості частки боржника, у разі ненадання товариством необхідних документів або спотворення відомостей для заниження оцінки. А також неврегульованість питання реєстрації постанови про арешт корпоративних прав в єдиному державному реєстрі відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [11].

Отже, ми дійшли висновку, що закріплення механізму звернення стягнення на частку учасника товариства є беззаперечним досягненням нового закону, оскільки раніше, незважаючи на нормативну можливість звернення стягнення, дієвий механізм на практиці так і не був напрацьований. На нашу думку, можливість продажу виконавцем корпоративних права, а саме частки боржника у товаристві, все ж таки відкриває нове джерело для погашення боргу.

Якщо раніше звернення стягнення на частину майна товариства з обмеженою відповідальністю, пропорційну частці учасника товариства у статутному капіталі відповідно до ст. 149 Цивільного кодексу України, було дуже тривалим та малоефективним процесом, що лягав на плечі кредитора (стягувача), то вже в найближчому майбутньому через механізм примусового виконання рішення можлива реалізація безпосереднього майна боржника корпоративних прав [98].

Однак, не дивлячись на те, що новий механізм на практиці ще не застосовувався, вже сьогодні ми визначили деякі прогалини, які можуть стати перешкодою для реалізації права на стягнення частки учасника товариства.

Тож, новий механізм потребує подальшого вдосконалення для ефективного практичного застосування та внесення відповідних змін до законодавства, зокрема про виконавче провадження, які визначають дії державного виконавця при укладанні договору купівлі-продажу та передачі права власності на частку, про державну реєстрацію щодо реєстрації постанови

про арешт корпоративних прав у ЄДР, а також у Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Загалом, проаналізувавши підстави для зміни у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю, ми дійшли наступних висновків.

По-перше, на підставі результатів системного аналізу норм Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» ми виділили п'ять підстав для зміни у складі учасників товариства, зокрема:

- 1) вихід учасника за власним бажанням;
- 2) відступлення учасником своєї частки в статутному капіталі товариства іншій особі – одному або кільком учасникам цього товариства чи третій особі;
- 3) смерть фізичної особи або ліквідація юридичної особи - учасника товариства;
- 4) виключення учасника з товариства;
- 5) звернення стягнення на частку учасника в статутному капіталі.

По-друге, норми чинного законодавства з одного боку значно спрощують можливість виходу з товариства міноритарного учасника, а з іншого звужують та обмежують безумовність виходу будь-якого учасника з товариства, оскільки для мажоритарного учасника, який володіє 50 і більше відсотками у статному капіталі передбачена умова для виходу з товариства – згода всіх інших учасників.

По-третє, позитивним є той факт, що норми Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» досить детально визначають порядок реалізації права учасників на відчуження частки у товаристві з обмеженою відповідальністю, зокрема важливим є інститут переважного права на придбання відчужуваної частки.

По-четверте, значно спрощено порядок спадкування частки учасника. Так, у разі смерті або припинення учасника товариства його частка переходить до спадкоємця чи правонаступника без згоди учасників товариства. Крім того, однозначно вирішено питання, яке раніше викликало суперечності - що саме є

об'єктом корпоративних прав, які спадкуються: частка у статутному капіталі, корпоративні права загалом чи право на вступ до товариства.

П'яте, разом з набранням чинності Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в вітчизняному законодавстві фактично зникне інститут примусового виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Проте ми дійшли висновку, що питання примусового виключення зі складу товариства як одна з форм корпоративної відповідальності обов'язково потребує законодавчого регулювання, адже це досить вагомий важіль впливу на учасника товариства, який своїми діями чи бездіяльністю порушує права інших учасників корпоративних правовідносин.

Шосте, закріплення механізму звернення стягнення на частку учасника товариства є беззаперечним досягненням нового закону, оскільки раніше, незважаючи на нормативну можливість звернення стягнення, дієвий механізм на практиці так і не був напрацьований. Тож, можливість продажу виконавцем корпоративних прав, а саме частки боржника у статутному капіталі, все ж таки відкриває нове джерело для погашення боргу.

Однак, на нашу думку окремі норми закладають підстави для можливого зловживання учасниками товариства своїми правами при конфлікті інтересів - можливість реалізації переважного права залежить від факту отримання письмового повідомлення, а крім того не передбачено терміну для отримання згоди на реалізацію переважного права учасника. Тому доцільно було б внести зміни до законодавства, аби усунути можливі суперечності, які виникатимуть між учасниками в процесі реалізації своїх прав. Конкретні рекомендації по змінам до законодавства були запропоновані нами в процесі дослідження.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Здійснивши дослідження питання правового статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю на підставі викладеного в випускній кваліфікаційній роботі матеріалу можна зробити наступні висновки:

1. Поняття «засновник» та «учасник» товариства з обмеженою відповідальністю відрізняються за правовим змістом. Із проведеного аналізу основних прав суб'єктів вбачається, що засновник – це фізична або юридична особа, яка бере участь у створенні юридичної особи, при цьому засновник не набуває корпоративних прав та не бере участі у корпоративних відносинах. Учасником є фізична або юридична особа, яка володіє часткою в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та може брати участь у його діяльності. Учасником може бути як засновник, так і інша особа, яка набула частку в статутному капіталі.

2. Момент набуття прав на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю співпадає з моментом проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР щодо складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Тож, від моменту набуття частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до моменту, набуття корпоративних прав проходить певний період часу.

3. На сьогоднішній день в законодавстві існує прогалина пов'язана з визначенням обсягу корпоративних прав учасника при голосуванні учасника товариства з обмеженою відповідальністю на загальних зборах, у разі прострочення сплати своєї частки у статутному капіталі. Окреслена проблема призводить до розрізної судової практики.

4. Дослідивши питання розвитку інституту корпоративного договору в законодавстві України визначили, що корпоративним договором є документ, в якому учасники товариства домовляються взаємодіяти один із одним, а також із товариством у певний спосіб. Корпоративний договір досить популярний в праві закордонних країн та за своєю правовою природою є дієвим інструментом, який дозволяє встановлювати особливості корпоративного управління між

учасниками в межах конкретного товариства з обмеженою відповідальністю та ефективно регулювати процеси управління, а його регламентація в нормах законодавства надзвичайно важлива на практиці.

Провівши порівняльний аналіз правових норм, які регулювали правовідносини щодо укладення корпоративних договорів в Законі України «Про господарські товариства» та правових норм Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вбачається, що ці норми мають багато спільного. Зроблено висновок про доцільність внесення зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та доповнення його нормами, які надають можливість сторонам передбачати в корпоративному договорі способи забезпечення виконання зобов'язань та заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань, а також примусову реалізацію обов'язку сторони корпоративного договору щодо придбання або продажу частки в статутному капіталі товариства за заздалегідь визначеною ціною у судовому порядку.

5. Дослідивши права та обов'язки учасників товариства з обмеженою відповідальністю щодо безпосередньої участі в діяльності вищого органу товариства з обмеженою відповідальністю – загальних зборів, вбачається, що новий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» деталізував порядок скликання та проведення загальних зборів. Зокрема, більш захищеними стали права міноритарних учасників, оскільки відтепер маючи 10% статутного капіталу учасник може ініціювати проведення загальних зборів. Провівши порівняльний аналіз правових норм щодо правової регламентації скликання та проведення загальних зборів учасників в Законі України «Про господарські товариства» та правових нормах Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вбачається, що важливим нововведенням стало чітке визначення питання щодо місця проведення загальних зборів, та проведення загальних зборів за допомогою теле-комунікації або ж шляхом опитування.

Дана норма є актуальною на сьогоднішній день, особливо для товариств учасником яких є нерезидент.

6. Діяльність наглядової ради тісно пов'язана з розвитком товариства, тому необхідність створення такого органу в товариствах з обмеженою відповідальністю назріла вже давно. Порядок формування та функціонування наглядової ради товариства доцільно запозичити в нормах Закону України «Про акціонерні товариства».

Законодавець врахував ті проблемні моменти, які виникали у учасників товариства через неналежну діяльність або бездіяльність виконавчого органу та норми чинного законодавства передбачив декілька способів захисту прав учасників під час здійснення управління поточною діяльністю товариства. Зміни в законодавстві, які регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю позитивно вплинуть на процес управління в товаристві та подальший розвиток товариств з обмеженою відповідальністю в Україні.

7. Проаналізувавши підстави для зміни у складі учасників товариства з обмеженою відповідальністю, ми виділили п'ять підстав для зміни у складі учасників ТОВ, зокрема:

- 1) вихід учасника з ТОВ за власним бажанням;
- 2) відступлення учасником своєї частки в статутному капіталі ТОВ іншій особі – одному або кільком учасникам цього товариства чи третій особі;
- 3) смерть фізичної особи або ліквідація юридичної особи - учасника ТОВ;
- 4) виключення учасника з ТОВ;
- 5) звернення стягнення на всю частку учасника в статутному капіталі ТОВ.

Норми чинного законодавства з одного боку значно спрощують можливість виходу з товариства міноритарного учасника, а з іншого звужують та обмежують безумовність виходу будь-якого учасника з товариства, оскільки для мажоритарного учасника, який володіє 50 і більше відсотками у статутному капіталі передбачена умова для виходу з товариства – згода всіх інших учасників.

8. Разом з набранням чинності Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в вітчизняному законодавстві фактично зникне інститут примусового виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю.

Проте ми дійшли висновку, що питання примусового виключення зі складу товариства як одна з форм корпоративної відповідальності обов'язково потребує законодавчого регулювання, адже це досить вагомий важіль впливу на учасника товариства, який своїми діями чи бездіяльністю порушує права інших учасників корпоративних правовідносин.

9. Закріплення механізму звернення стягнення на частку учасника товариства є беззаперечним досягненням нового закону, оскільки раніше, незважаючи на нормативну можливість звернення стягнення, дієвий механізм на практиці так і не був напрацьований. Тож, можливість продажу виконавцем корпоративних прав, а саме частки боржника у статутному капіталі, все ж таки відкриває нове джерело для погашення боргу.

З метою удосконалення чинного законодавства України та усунення виявлених недоліків, суперечностей, прогалин та колізій правових норм, які стосуються правового статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю пропонується внести наступні **зміни та доповнення** до деяких законодавчих актів України, а саме:

1. Доповнити ст. 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» окремою частиною наступного змісту: «Повноваження засновника закінчуються після державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю в установленому законом порядку»;

2. Доповнити ст. 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» окремою частиною наступного змісту: «у разі відмови сторони корпоративного договору щодо придбання або продажу частки в статутному капіталі товариства за заздалегідь визначеною ціною, інші сторони мають право на примусову реалізацію обов'язку у судовому порядку»;

3. Внести зміни до ч. 3 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» стосовно визначення способів повідомлення інших учасників про намір відчужити свою частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю, передбачивши такий варіант як повідомлення шляхом публікації на сайті компанії чи в джерелах, наприклад друкованих ЗМІ;

4. Внести зміни до ч. 3 ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» стосовно визначення строку, коли згода буде вважатись наданою, змінивши «31 день» на «40 день»;

5. Доповнити ч. 3 ст. 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» після слів «пропорційну до розмірів частки» доповнити словами «що фактично оплачена на момент проведення загальних зборів товариства».

6. Доповнити п. 7 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» після слова обрання словами «та припинення повноважень»;

7. Внести зміни до ч. 13 ст. 39 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначивши, що повноваження директора, генерального директора та члена дирекції можуть бути припинені шляхом призначення нових осіб на зазначені посади або визначення тимчасово виконуючих їх обов'язки. Так само, щодо автоматичного припинення договору як правового наслідку припинення повноважень слід перелічити і одноосібний колегіальний орган, і голову колегіального виконавчого органу, і його члена як окремих суб'єктів;

8. Прийняти підзаконний акт в якому визначити порядок проведення загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю в режимі відеоконференції та з допомогою інших технічних засобів зв'язку.

Зазначені пропозиції щодо правового статусу учасників товариства з обмеженою відповідальністю можуть бути використані при внесенні змін до

законодавства України, а також можуть застосовуватись у правозастосовній діяльності товариств з обмеженою відповідальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 245к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. №514-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
6. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів: Закон України від 23 березня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19>.
8. Про внесення змін до статті 60 Закону України «Про господарські товариства» щодо зменшення кворуму загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю: Закон України від 24 листопада 2015 року № 816-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/816-19>.

9. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
10. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. №4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
11. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 р. №755-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
12. Про розвиток літакобудівної промисловості: Закон України від 12 липня 2001 р. №2660-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2660-14>.
13. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лютого 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.
14. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. №3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/print1510952388531090>.
15. Про порядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств: Декрет Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1992 р. №22-92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24-92>.
16. Про застосування норм Цивільного і Господарського кодексів України: лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 16 квітня 2004 р. № 2475 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2475563-04>.
17. Про надання роз'яснень з питань державної реєстрації змін до установчих документів приватного підприємства: лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 25 серпня 2004 р.

- № 5764 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.kontrakty.ua/gc/2004/48/21-valyutne-pike.html?lang=ua>.
18. Про розгляд листа №991: лист Державного комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва від 12 травня 2003 р. №2859 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DP914.html.
19. Рішення Конституційного Суду України від 05 лютого 2013 р. у справі №1-рп/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>.
20. Амброзьяк Н. Новий Закон про ТОВ: перше знайомство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://i.factor.ua/ukr/journals/buh911/2018/may/issue-18-19/article-36044.html>.
21. Бабич А. Значительное количество инструментов, которые используются в иностранных юрисдикциях, в Украине не доступны из-за недостатка правового регулирования / А. Бабич // Закон і Бізнес. – 2016. - №44 (1290) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ru/126134-partner_yuf_aequo_anna_babich_znachitelnoe_kolichestvo_instr.html.
22. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві. Автореф. дис. ... канд. юрид наук. – Київ, 2012. – 20 с.
23. Бенедисюк С. ТОВ: адаптація до вимоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zib.com.ua/ru/135022-kak_ooo_izbezhat_korporativnih_konfliktov_i_sporov_s_registr.html.
24. Березій З. А. Корпоративні права: методичний посібник. – Тернопіль, 2008. – 77 с. 22
25. Бугайова О. Виключення учасника товариства з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dynasty.legal/ua/isklyuchitelnoe-pravo/>.
26. Виключення та вихід учасника з ТОВ та ТДВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eba.com.ua/article/vyklyuchennya-ta-vyhid-uchasnyka-z-tov-ta-tdv/>.

27. Виноградська Г. Виключення зі складу учасників ТОВ. Про механізми та шляхи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.finance.ua/ua/news/-/427748/ganna-vangorodska-vyklyuchennya-zi-skladu-uchasnykiv-tov-pro-mehanizmy-ta-shlyahy>.
28. Нечепорук С. Вихід учасника з товариства з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/5140/doc/20043.html>
29. Вронська Г. О. Новели Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та судова практика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2018/6/18/170676.htm>.
30. Гарагонич О. 10 пасток Закону про ТОВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blog.liga.net/user/ogaragonych/article/30270>.
31. Гаро Г. О. Спадкування частки учасника ТОВ: як було та як стало? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/spadkuvannya_chastki_uchasnika_tov_yak_bulo_ta_yak_stalo/
32. Городецька І. Зміна складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю / І. Городецька // Юридичний журнал. - 2002. - №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://justinian.com.ua/article.php?id=419>.
33. Дацюк В. Як підготувати Статут ТОВ та ТДВ і корпоративний договір за Законом №2275 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/yak-pidgotuvati-statut-tov-ta-tdv-i-korporativniy-dogovir-za-zakonom-2275.html>.
34. Дерев'яно І. Закон про ТОВ: що змінилося і навіщо? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/zakon-pro-tov-shcho-zminilosya-i-navishcho.html>.
35. Державна реєстрація змін до відомостей про склад учасників товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uprav.ck.minjust.gov.ua/news/derzhavna->

reiestratsiia-zmin-do-vidomostei-pro-sklad-uchasnykiv-tovarystva-z-obmezhenoiu-abo-dodatkovoiu-vidpovidalnistiu/.

36. Есауленко П. Корпоративний договір – новела корпоративного [Електронний ресурс]. – Режим доступу : законодавства України <https://sud.ua/ru/news/blog/89755-korporativnij-dogovr-novela-korporativnogo-zakonodavstva-ukrani>.

37. Закон про ТОВ: нові правила ведення бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.buh24.com.ua/zakon-pro-tov-novi-pravila-vedennya-biznesu/>.

38. Зміна засновників ТОВ. Порядок та процедура оформлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://gallex.com.ua/statti/zmina-zasnovnikiv-tov-poriadok-ta-protsedura-oformlennia>.

39. Зміна засновників ТОВ: вихід засновника, продаж корпоративних прав [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sovetnik.zp.ua/uk/zmina-zasnovnikiv-uchasnikiv-tov-v-zaporizhzh/>.

40. Зміна учасників ТОВ, якщо один із них помер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123085>.

41. Карпова В. Купівля-продаж корпоративних прав: правові аспекти / В. Карпова // Бухгалтер і Закон. – 2015. - №27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/BZ008002.

42. Квят О., Фольварочна А. Корпоративний договір – новела корпоративного законодавства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/korporativniy-dogovir--novela-korporativnogo-zakonodavstva-ukrayini.html>.

43. Кобець Р. Набуття чинності нового закону про ТОВ: необхідні кроки для бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/nabuttja-chinnosti-novogo-zakonu-pro-tov-neobhidni-kroki-dlja-bi-342779/>.

44. Кобець Р. Новий закон про ТОВ: Порядок виходу учасника з товариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/novij-zakon-pro-tov-mozhливosti-tariziki-339557/>.
45. Кобець Р. Спадкування частки у статутному капіталі ТОВ: нові підходи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/spadkuvannja-chastki-u-statutnomu-kapitali-tov-novi-pidhodi-340725/>.
46. Коментарі: Корпоративні договори навряд чи стануть механізмом приховування бенефіціарних власників ТОВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://evris.law/uk/komentari-korporativni-dogovori/>.
47. Контроль за змінами в складі учасників ТОВ і протидія корпоративному рейдерству [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://site.agrarnik.com/js-5/>.
48. Корпоративний договір: інструменти розпорядження часткою в статутному капіталі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zkg.ua/korporativnij-dohovir-instrumenty-rozporyadzhennja-chastkoju-v-statutnomu-kapitali/>.
49. Корпоративні відносини в оновленому законодавстві як запобіжник корпоративних конфліктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://jurliga.ligazakon.net/analytics/169441_korporativn-vdnosini-v-onovlenomu-zakonodavstv-yak-zapobzhnik-korporativnikh-konflktv.
50. Кравцова Т. Спадкування корпоративних прав: проблемні питання та прогалини в законодавстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA007136.
51. Кравчук В. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К.: Істина, 2008. – 720 с.
52. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореферат дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03

«Цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право» / В. М. Кравчук. – Х., 2010. – 38 с.

53. Краєвський І. Правовий статус засновника та учасника товариства з обмеженою відповідальністю / І. Краєвський // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Вип. №58. – С. 203-210.

54. Ліхачов М. Як успадкувати частку в ТОВ за новим законом? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/yak-uspadkuvati-chastku-v-tov-za-novim-zakonom.html>.

55. Лосенко М. Чому зміну складу учасників і керівника ТОВ не можна провести в один день [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <HTTPS://PRAVDOP.COM/UA/PUBLICATIONS/KOMMENTARII-ZAKONODATELSTVA/POCHEMU-IZMENENII-SOSTAVA-UCHASTNIKOV-I-RUKOVODITELYA-OOO-NELZYA-PROVESTI-V-ODIN-DEN/>.

56. Лукомська О. Окремі питання захисту корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю. Погляд Вищого господарського суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uba.ua/documents/brochure/Lukomskaya.pdf>.

57. Марчук В.О. Щодо моменту виникнення прав учасника у покупця частки у статутному капіталі ТОВ. – Київ, 2017. – С. 68-70.

58. Мельникова Л. Процедуру спадкування частки в ТОВ доцільно заздалегідь визначити в статуті товариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zib.com.ua/ua/129335-proceduru_spadkuvannya_chastki_v_tov_docilno_zazdalegid_vizn.html.

59. Михальчук М. Товариства в новому вимірі: правила гри на правовому полі ведення бізнесу докорінно змінилися [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zib.com.ua/ua/print/135024-pravila_gri_na_pravovomu_poli_vedennya_biznesu_dokorinno_zmi.html.

60. Мітрюшин Д. Виникнення права власності на частку у статутному капіталі ТОВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blog.liga.net/user/dmitryushin/article/20815>.
61. Набрал чинності закон про ТОВ і ТДВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/tax-and-legal-alerts/2018/2018-06-22-limited-liability-companies.html>.
62. Новий закон про ТОВ і корпоративний договір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://legal-support.top/korporativnij-dogovir/>.
63. Новий закон про ТОВ і ТДВ надає нові можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://legal-support.top/novij-zakon-pro-tov/>.
64. Новий Закон про ТОВ і ТДВ: що змінилося [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100008244-noviy-zakon-pro-tov-i-tdv-scho-zminilosya>.
65. Нові правила корпоративних договорів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://attorneys.ua/uk/publications/new-rules-of-corporate-agreements/>.
66. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лилака Д.Д. стосовно рішення Конституційного Суду України у справі у справі №1-рп/2013 від 05 лютого 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n001d710-13/paran2#n2>.
67. Оцел В.Г. Правові підстави виключення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю / В.Г. Оцел // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. – 2016. - №22. – С. 122-125.
68. Погребняк Д. Виключення, вихід учасника з товариства та відчуження частки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lawgarant.com.ua/main_page/registratsiya-biznesa/viklyuchennya-vihid-uchasnika-z-tovaristva-ta-vidchuzhennya-chastki/.
69. Попов Ю. Корпоративні договори: подальший розвиток у Законі «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/korporativni-dogovori.html>.

70. Попов Ю. Корпоративні договори: подальший розвиток у Законі «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/korporativni-dogovori.html>.

71. Постанова Вищого Господарського Суду України 20 квітня 2017 р. у справі № 908/1223/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://protokol.com.ua/ua/postanova_vgsu_vid_20_04_2017_roku_u_spravi_908_1223_16.

72. Постанова Вищого господарського суду України від 02 грудня 2012 р. у справі №11/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_2652616.html.

73. Постанова Вищого господарського суду України від 10 квітня 2008 р. у справі № 37/144-07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/SD080922.html.

74. Постанова Вищого господарського суду України від 13 серпня 2013 р. №927/84/13-г [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud-ua.dev.c8data.com/showdoc.php?hid=b0xORW9XQzd5dXdxdUd6cXJmd2Vxdz09>.

75. Постанова Вищого господарського суду України від 18 грудня 2013 р. у справі №901/1865/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud-ua.dev.c8data.com/showdoc.php?hid=cm03YkQveGx4Z2dvMXFkNUJ3OW4vZz09>.

76. Постанова Вищого Господарського Суду України від 30 листопада 2010 р. №63/191-10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud-ua.dev.c8data.com/showdoc.php?hid=Y0hMTS8zeVIyS3BxTHQwbUtHQURlQT09>.

77. Постанова Харківського апеляційного господарського суду від 09 червня 2015 р. у справі № 917/2481/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-rozirvannja-dogovoru-kupivli-prodazhu-chastki-v-statutno-doc233140.html>.

78. Потіп М.М. Правовий статус учасників товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю / М.М. Попіт // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2012. – Вип. 3. – С. 101-110.
79. Приведення статуту ТОВ у відповідність до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://legalprofservice.com.ua/privedennya-statutu-tov-u-vidpovidnist.html>.
80. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України від 25 лютого 2016 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v0004600-16>.
81. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р. №04-5/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_14600-07.
82. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. №13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.
83. Присянюк О. Деякі проблеми передання права на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю / О. Присянюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – Число 1. – С. 90-94.
84. Пташник В. Перехід права власності на частку в ТОВ за новим законом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bzns.media/news_online/perekh_d_prava_vlasnost_na_chastku_v_tov_za_nov_im_zakonom-608516/.
85. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 05 травня 2015 р. у справі № 904/1707/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/V085978.html.
86. Родіонов С. Переважне право на купівлю частки в ТОВ: актуальна практика та проблеми застосування [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/perevazhne-pravo-na-kupivlyu-chastki-v-tov-aktualna-praktika-ta-problemi-zastosuvannya.html>.

87. Рубан В.Г. Деякі актуальні проблеми зміни складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю / В.Г. Рубан // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – Вип. 6 (15). – С. 59-65.
88. Сарвас М. Колонка юриста: що дає новий Закон «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dyvys.info/2018/02/20/kolonka-yurysta-shho-daye-novyj-zakon-pro-tovarystva-z-obmezhenoyu-ta-dodatkovoyu-vidpovidalnistyu/>.
89. Смитюх А. В. Участник хозяйственного общества и собственник доли в уставном (складочном) капитале как идеальная совокупность правовых статусов / А. Смитюх // *Legea si Viata*. – 2015. - №6/2. – С.115-118.
90. Сороченко А. Підстави набуття корпоративних прав та момент виникнення корпоративних правовідносин за законодавством України / А. Сороченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. - №94. – С. 83-86.
91. Спадкування частки учасника ТОВ: як було та як стало? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://protocol.ua/ua/spadkuvannya_chastki_uchasnika_tov_yak_bulo_ta_yak_stalo/.
92. Порівняльна характеристика Закону України «О хозяйственных обществах» и Закону України «Об обществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://paritet-prava.com.ua/ru/porivnyalna-harakterystyka-zu-pro-gospodarski-tovarystva-ta-zu-pro-tovarystva-z-obmezhenoyu-ta-dodatkovoyu-vidpovidalnistyu/>.
93. Статут ТОВ: приведення у відповідність до нового законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://porady.org.ua/statut-tov-privedenna-u-vidpovidnist-do-novogo-zakonodavstva>.
94. Фомін А. Нове законодавство: зміни в регулюванні товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://barristers.org.ua/news/nove-zakonodavstvo-zminy-v-regulyuvanni-tovarystv-z-obmezhenoyu-vidpovidalnistyuta-tovarystv-z-dodatkovoyu-vidpovidalnistyuu>.

95. Цікало В.І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація / В.І. Цікало // Право України. – 2010. - №11. – С. 102-110.

96. Черешнюк В. Спадкування права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю / В. Черешнюк // Юридична Україна. – 2009. - №2. – С. 58-62.

97. Шаді С. Наглядова рада ТОВ: аналіз законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2018/4/6/169492.htm>.

98. Штельманчук К. Новий Закон «Про ТОВ»: наслідки для власників та керівників (частина 1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blog.liga.net/user/kshtelmanchuk/article/29594>.

99. Які зміни чекають на ТОВ та ТДВ з 17 червня 2018 року: детальне роз'яснення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://robotodavets.in.ua/2018/05/15/yaki-zminy-che kayut-na-tov-ta-tdv-z-17-cheravnua-2018-roku-detalne-roz-yasnennya.html>.

100. Ярмак М. Корпоративний договір і безвідклична довіреність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2018/april/issue-34/article-36100.html>.